

Универзитет “Св. Кирил и Методиј”
Филозофски факултет – Скопје
Институт за педагогија
Постдипломски студии по менаџмент во образованието

МАГИСТЕРСКИ ТРУД

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

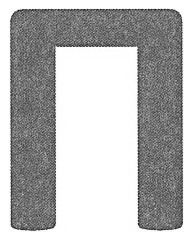
Ментор:

Проф. Д-р Трајан Гоцевски

Изработила:

Ристовска Наташа

Скопје 2011

**ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО
ВИСОКООБРАЗОВНАТА
СФЕРА**

СОДРЖИНА:

ВОВЕД.....	4
I ОБРАЗОВАНИЕТО КАКО СИСТЕМ.....	7
II ПАЗАРНОТО ОДНЕСУВАЊЕ НА ВОСПИТНО- ОБРАЗОВНИТЕ, НАУЧНОИСТРАЖУВАЧКИТЕ ЕДУКАТИВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ И ОРГАНИЗАЦИИ.....	12
III ДЕФИНИРАЊЕ НА ПОНУДАТА И ПОБАРУВАЧКАТА.....	17
3.1 ПОНУДАТА И ПОБАРУВАЧКАТА ВО ОБРАЗОВНАТА СФЕРА	18
3.2 ОБРАЗОВНА ПОБАРУВАЧКА	21
3.3 ОБРАЗОВНА ПОНУДА.....	29
IV МРЕЖА НА ВИСОКООБРАЗОВНИ УСТАНОВИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	38
4.1 Понуда на универзитети и распределба на студентите.....	39
4.2 Планирани предвидени и запишани студенти за академската 2008- 2009 година (со осврт за последните четири години)	41
4.3 Запишани студенти во прва година на приватните високообразовни установи.....	49
4.4 Запишани студенти во прва година по наставни програми и студиски насоки на државните високообразовни установи	50
4.5 Запишани студенти во прва година на новоотворените факултети.....	53
4.6 Запишани студенти во прва година на дисперзираните студии.....	54
4.7 Висина на школарини.....	58
4.8. Најзастапени студиски области.....	63

ПОНУДА И ПОБАНУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

4.9 Подготвеност зза пазарот на труд.....	65
V УРАВНОТЕЖЕНОСТ НА ОБРАЗОВНАТА ПОНУДА СО ОБРАЗОВНАТА ПОЛИТИКА.....	68
5.1 Анализа на состојбата на пазарот на труд	69
5.2 Состојбата на пазарот на труд	70
5.3 Потреби за кадри на пазарот на труд.....	75
5.4 Состојбата со високото образование во РМ.....	77
5.5 Понуда на кадри.....	78
VI ФИНАНСИРАЊЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО.....	84
6.1 Финансирање на образованието во РМ, како услов за квалитетна понуда на образовните услуги	84
VII МЕНАЦИРАЊЕТО СО ОБРАЗОВАНИЕТО ВО Р. МАКЕДОНИЈА, КАКО УСЛОВ ЗА ФЛЕКСИБИЛНА И КВАЛИТЕТНА ПОНУДА НА ОБРАЗОВНИТЕ УСЛУГИ.....	98
7.1. Компетенции кои треба да ги поседува идеалниот кандидат.....	99
7.2. Квалификации на понудениот кадар.....	105
7.3 Приватни и државни универзитети - компаративен пристап.....	107
7.4 Приватни наспроти државни факултети- компаративни согледувања.....	116
7.5 Какви знаења и вештини можат да се стекнат на факултетите	123
7.6 Усогласување на образовните политики и пазарот на труд	124
Компаративни искуства:	124
VIII ОБИДИ ЗА КВАНТИФИКАЦИИ.....	128
IX ЗАКЛУЧОК.....	133
X КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	138

ВОВЕД

Високото образование е составен и неодоив елемент од развојот на секоја земја.

Тоа е не само најсилен агенс кој го детерминира општествено-економскиот развој на внатрешен план, туку и квалитет со кој земјата се легитимира себеси на надворешен план.

Во услови на пазарна економија се создаваат нови односи и засилена конкуренција во сите сфери на општеството, вклучувајќи ја и образовната сфера. Имајќи во предвид дека се засилува конкуренцијата на пазарот на работна сила со самото тоа се наметнува и потребата од повисок степен на знаења и повисоки квалификации на партиципиентитет на пазарот и креаторите на понудата и побарувачката на работната сила.

Конкуренцијата на пазарот на работната сила непосредно ја зголемува и конкуренцијата помеѓу институциите од образованата сфера при што пред нив се поставуваат повисоки барања во поглед на квалитетот и современоста на образовната понуда. Образовните институции мора да се прилагодат на новото време при што треба да воведуваат промени во повеќе сфери на образованието. Промените треба да ги опфатат: кадрите, материјално-техничките услови, раководењето, осовременување на планирањето и координацијата и сл. Главната движечка сила за постигнување на промените треба да биде менаџментот кој што ќе делува ефикасно на пазарот на трудот и ќе се стреми кон успех во остварувањето на поставените цели.

Структурата на образовниот систем треба да биде изградена врз поврзаноста со пазарот на трудот кој што ќе понуди информации за движењето на понудата и побарувачката на образовните услуги.

Во минатото, државните универзитети беа тие кои ги задоволуваа потребите на пазарот на трудот за високообразовани кадри. Меѓутоа, процесите на глобализација, политичката трансформација и јакнењето на приватната иницијатива, во голема мера го променија тоа. Денес, пазарот на трудот воспоставува нови релации и нови односи, надминувајќи ги тесните национални рамки, и го проширува своето опфатно интернационално рамниште. Поради динамиката што ја развива, пазарот на трудот има потреба од флексибилна и динамична образовна понуда која можат да ја обезбедат само флексибилни и динамични образовни установи.

Имајќи го во предвид фактот, дека во денешните услови на живеење образованието претставува економско богатство и секако предуслов за понатамошно вработување, јасно е зошто секоја индивидуа треба да инвестира во себеси, да излезе на пазарот на трудот. Како таква индивидуата со пристапувањето и стекнувањето на индивидуален капитал во знаење ја формира образовната побарувачка.

Реформите во високото образование се воведуваат со цел да се подобри квалитетот на образование и да се зголеми бројот на понудата на академските граѓани, а како најприоритетна точка е да се биде во чекор со Европа следејќи го европскиот “тренд”. Секако треба да се напомене дека квантитетот не треба да го намали квалитетот. Во врска со тоа се поставува прашањето: Колку воведените реформи успеваат да ја постигната нивната примарна цел.

Предмет на ова истражување се понудата и побарувачката во високообразовната сфера со сите нивни специфичности: од една страна понудата со нејзината квалификациона и образовна структура формирана во образовниот систем - неодминлив сегмент на пазарот и од друга страна, побарувачката -неодминлив дел во определување на цената на трудот.

Истражувањето има општествено оправдување поради фактот што ќе зафати еден подолг период во образовниот систем во Р.Македонија и ќе даде еден хронолошки пристап на развојот на високото образование како на државните универзитети така и на приватните. Во истражувањето ќе биде опфатена и компарацијата со образовните системи во други земји.

I

ОБРАЗОВАНИЕТО КАКО СИСТЕМ

За да се разбере суштината на образованието, како систем, неговата структура, механизмите како дејствуваат во него, интеракциите, со останатите системи, и сл., потребно е најнапред да се разјаснат основните поими сврзани со системите: нивната структура, начинот и логиката на нивното функционирање, нивното значење, нивните карактеристики и сл.

Систематскиот пристап претставува универзален научен метод кој подеднакво се применува во сите научни дисциплини па, оттука, и во изучувањето во областа на едукацијата, воспитанието и образованието. Теоријата за системите, во основа, се потпира врз кибернетиката, како современа научна дисциплина за управување со системите и подеднакво е значајна како за природните така и за општествените науки.

Природата и општеството, т.е. светот како целина, се состои од многубројни хетерогени елементи кои егзистираат поврзани помеѓу себе и чинат определени целини кои можат да се наречат множества. Според оваа теорија, елементите кои егзистираат во целина, како множества, на еден или на друг начин меѓу себе се поврзани, влијаат еден врз друг што, во научната терминологија, е познато под поимот меѓусебни интеракции. Така, определен број сродни елементи, собрани во една целина, односно множество, со нивните интеракции, сочинуваат систем.

Од тука произлегува дека **“системите претставуваат множества на елементи што се наоѓаат во интеракција т.е. множества што имаат**

определени својства какви што немаат, односно какви што не мора да имаат нивните составни елементи “¹.

Системите можат да бидат **едноставни** (се состојат од прости елементи), и **сложени** кои се состојат од два или од повеќе потсистеми кои, понатаму, можат да се разложуваат на нивните составни делови.

➔ Според **меѓусебната поврзаност на елементите**, системите можат да бидат: **отворени**, (имаат својство да примаат елементи од опкружувањето што им дава својство на постојана динамика и развој, и **затворени** системи (немаат својство да примаат елементи од своето опкружување).

➔ Според **сферата на постоење**, системите можат да бидат: *природни и вештачки*, односно технички системи.

Природни се оние системи кои настануваат, се развиваат, опстојуваат или се губат според правилата на природните законитости, а

вештачките се резултат на човековата активност и на знаењето.

➔ Според **обликот на постоење**, системите можат да се поделат на: *опипливи, реални и апстрактни системи.*

Реалните системи постојат и се **опипливи** за човековите сетила, додека **апстрактните** системи егзистираат, но не се опипливи и видливи за човековите сетила. Таквите системи, на пример се : системот на гравитација, системот на поврзаност на елементите во клетката, движењето на субатомските честичи и сл.

¹ Гоцевски Т. (2010). Образовен менаџмент .Филозофски факултет- Скопје стр.51

➔ Согласно со однесувањето на системите, тие можат да бидат: *детерминистички и схоластички*, а според стабилноста: *стабилни, нестабилни и индиферентни*.

➔ Според обликот на материјалното постоење, системите можат да бидат: *механички, физички, хемиски, биолошки и општествени*.

➔ Според активноста, системите можат да бидат:

статички и динамички, а согласно со својствата што ги поседуваат можат да бидат: *саморегулативни, адаптивни, хиерархиски, неодредени и кибернетски системи*.

Што претставува воспитанието и образованието од аспект на теоријата на системите и ако е тоа систем, во која група системи спаѓа?

Најчесто употребувани термини во теоријата на педагошката практика се: **“систем на образование и воспитание; воспитно-образовен систем; училиште воспитно-образовен систем; систем на училишно образование; систем на предучилишно воспитание; педагошки систем; дидактички систем; систем на воншколски активности; систем на педагошки мерки; едукативен систем и сл.²**

Нашиот интерес ќе биде свртен кон значењето на воспитно образовниот систем.

Според општата теорија за системите, а имајќи ги предвид суштината и карактеристиките на воспитно-образовниот систем, може да се заклучи дека тој претставува дел, **потсистем на глобалниот општествен систем**, со мошне сложена структура, со множество елементи, со безброј интеракции, како помеѓу самите елементи на воспитно-образовниот систем, уште повеќе

² Гоцевски Т. (2010). Образовен менаџмент . Филозофски факултет- Скопје стр.52

со неговото опкружување, со разни нивоа, форми, компонентии фактори со специфични механизми на делување и слично.³

Како сложен систем, воспитно-образовниот систем во себе инкорпорира множество **прашања, релации и процеси** кои се од пресудно значење за вкупната општественост и за односите во земјата, како што се: воспитно-образовната политика, општествената положба и функциите, целите и задачите, организацијата и структурата на системот, мрежата на институциите, содржинско-програмската структура, планирањето, управувањето и раководењето (менаџментот), финансирањето, кадрите, законодавството, вреднувањето и мотивацијата, перманентно усовршување и сл..

На сложеноста на воспитно-образовниот систем укажува и неговата сложена структура која ја сочинуваат повеќе подсистеми како што се: установите за предучилишно воспитание; училиштата, школите, академиите, факултетите и другите институционални форми на основното, средното и високото образование, како и постдипломските и докторските студии; вонучилишните форми на воспитание и образование; установите за специјално образование и воспитание; установите за унапредување и за научно проучување на воспитно образовната дејност; установите за образование на возрасните и др.

Ако направиме обид да го дефинираме овој систем според критериумите на системскиот приод, може да се рече дека *системот на воспитанието и образованието представува една сложена целина или множество, сочинето од многубројни еднородни и разновидни елементи кои праваат една структурна и функционална целост, со безброј меѓусебни интеракции, но и со интеракции со своето опкружување.*⁴

^{3,4} Гоцевски Т. (2010). Образовен менаџмент .Филозофски факултет- Скопје стр.52,53

Според тоа системот на воспитанието и образованието е општествен, сложен, отворен, стабилен, реален, детерминистички, динамичен и хиерархиски систем.

ПАЗАРНОТО ОДНЕСУВАЊЕ НА

**ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНИТЕ,
НАУЧНОИСТРАЖУВАЧКИТЕ
ЕДУКАТИВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ И
ОРГАНИЗАЦИИ**

Организациите и институциите кои се занимаваат со научноистражувачка, воспитно-образовна и едукативна дејност ќе мора да се однесуваат според пазарните законитости и пазарната логика. Тоа подразбира секоја институција, врз база на утврдените образовни стандарди (утврдени од надлежен орган), да утврди цена на своите истражувачки, едукативни или образовни услуги. Со своите образовни услуги, со гаранциите за квалитетот на образовните услуги и со утврдена цена, институциите кои се јавуваат на пазарот каде побарувачката на образовни услуги ја врши валоризацијата на нивните услуги. Така, институциите кои имаат висок рејтинг на кадрите кои ги произведуваат, секогаш имаат добра пазарна валоризација на нивните образовни услуги. Напротив, оние кои се просечни или потпросечни поминуваат секогаш полошо на пазарот на образовните услуги бидејќи побарувачката за нивните услуги е мала па, според тоа, помала и цената на нивните услуги.

Во развиените земји, каде што конкуренцијата е развиена и во оваа сфера, постои вистински елитизам помеѓу образовните институции од степени на образование и, во согласност со рангот, е утврдена и цената на услугите кои се плаќаат за студирање или школување на тие институции. Така, најинтересна е приказната за рангирањето на образовните институции во Јапонија и условите за да се стане нивни воспитаник. На врвот на институциите е рангиран Токискиот универзитет за кој, според пишувањето на некои автори, подготовките започнуваат уште со предучилишно образование. Имено, определени се предучилишните, основните и средните училишта кои треба да се завршаат, како услов за запишување на овој елитен Универзитет. Подготовките, пак, за приемниот испит за овој, Универзитет траат од една до три години па и подолго, а оние кои ќе успеат плаќаат највисока школарина во светот. Поради неуспехот да се запишат на високообразовните институции, во оваа држава се забележани голем број самоубиства, но и тоа не ја загрижува владата за да ги ублажи условите за упис бидејќи се смета дека успехот на Јапонија е резултат на високообразовниот систем. Затоа, пак, студентите кои

завршуваат на овој Универзитет се најистакнати личности во Јапонија (претседатели на влада, министри, универзитетски професори, научници, претседатели на најголемите компании и сл.). Такво рангирање на институциите има и во САД, Англија, Франција и во други земји.

Ваквиот приод кон образованието, како и поттикнувањето на конкуренцијата помеѓу научно истражувачките, воспитно-образовните и едукативните институции, придонесува за создавање ефикасен, современ и флексибилен образовен систем, приспособен кон барањата на пазарот, кој, понатаму, се јавува како промотор на севкупниот развој и на просперитетот на државата.

Со оглед на почетните иницијативни за пазарно однесување и во сферата на истражувачката, на образовната и на едукативната дејност кај нас, треба да се има предвид неколку работи кои се иманентни на оваа фаза на развојот. Имено:

Во оваа фаза е можно само еден мал дел од воспитно-образовниот систем да оди на целосна пазарна валоризација, за што се веќе создадени услови со донесување на законите на основното и за средното образование. Новиот Закон за високо образование ги утврди рамките во кои може да се оди на приватна иницијатива и на пазарна валоризација на високо образовните услуги. Во согласност со овој закон се формираа и првите приватни високо образовни институции.

Еден дел од воспитно-образовниот процес мора да оди комбинирано, при што еден дел ќе оди на пазарни услови, а другиот ќе остане во интервенции на државата и со финансирање од страна на државата. Во овој дел, покрај државата, како корисник на образовните услуги, ќе се појават и претпријатијата кои, за обезбедување кадри, ќе се јават како корисници на образовните услуги кои ќе бидат спремни да ги платат според утврдената цена на услугите.

Третиот дел од воспитно образовниот процес ќе остане и понатаму во надлежност на државата и тој нема да биде подложен на вистинската пазарна валоризација. Во овој дел ќе влезат институциите со продуцирање кадри од струки кои имаат пошироко национално значење или истражувачки институции кои, исто така, имаат пошироко општествено значење за државата.

Преку државните буџети се финансира инфраструктурата која има клучно значање за квалитетот на кадрите што се едуцираат, и тоа инфраструктурата за примарниот и за фундаменталниот воспитно-образовен процес, за талентираните и кадрите за кои е заинтересирана е државата. Овој дел зазема најголемо структурно учество и има третман на трошок на репродукцијата, неопходен за нејзиното непречено одвивање и унапредување. Овој дел различно учествува во разни држави, но се движи околу 60%. Така на пример, во САД, од федералниот буџет за образование и за истражувачка работа се издвојуваат околу 7% од националниот доход, од кои 3% се наменети за високото образование. Интересно е да ги спомнеме и целите за кои се издвоени овие средства, а тие се: воспоставување таков квалитет во образованието кој ќе му овозможи на секој поединец да ги изрази своите индивидуални потенцијали, да го оспособи ефикасно да му служи на општеството како слободен граѓанин кој ќе може успешно да се натпреварува во конкурентската борба на светскиот пазар. Интересно е образложението за издвоените средства за високото образование кои се доделуваат за научни истражувања кои имаат за цел да обезбедат зголемување на националната безбедност, стопански просперитет и меѓународен престиж, финансиска помош за студентите како и за поддршка на такви програми кои овозможуваат поголемо вклучување на жените, на етничките малцинства и на учениците со посебни потреби.

Вториот дел на средствата за покривања на образовните услуги ги обезбедуваат претпријатијата, политичките партии и разните фондации, врз основа на нарачки, а кои, понатаму, имаат апликативни цели. Овој дел на

средства, според сегашните сознанија, се движи помеѓу 5 и 15 % од вкупно потребните средства.

Третиот извор на средства се оние обезбедени преку научноистражувачки проекти кои, во основа, ги финансираат владите и владините институции и тие, просечно, учествуваат со околу 20% во вкупниот обем на средства потребни за образовните услуги.

Следниот извор се партиципациите кои, исто така, се прифатени, но како дополнителен извор и тие учествуваат со околу 5 % во вкупните средства, потребни за покривање на образовните услуги.

Постојат институции кои се целосно приватни и работат според пазарни услови. Кај нив вкупните трошоци ги поднесуваат кандидатите. Тоа се приватни колеџи и универзитети кои, структурно, учествуваат занемарувачки во воспитно-образовните системи. Во таквите институции школарината изнесува помеѓу 20 000 и 40 000 долари.

Нашата држава мора да се определи за таков модел на истражувачки, образовен и едукативен систем, како што се применува во светот и кој ќе гарантира стабилен систем, надвор од дневната политика, за автономен универзитет и за други елитни образовни институции, по примерот на развиениот современ свет.

Во последно време, како резултат на неконтролираната либерализација на пазарот на образовни услуги, особено во високото образование, се создаде предимензиониран високо образовен систем, кој, и покрај зголемувањата на средствата од буџетот од 3,5 % на 5% на БДП, се уште не резултира со современо и квалитетно образование.

III ДЕФИНИРАЊЕ НА **ПОНУДАТА И ПОБАРУВАЧКАТА**

3.1 ПОНУДАТА И ПОБАРУВАЧКАТА ВО ОБРАЗОВНАТА СФЕРА

Во услови на стопански систем во кој дејствуваат слободниот пазар, економските законитости и пазарната логика, за каков се определи нашата земја, едно од клучните прашања е да се даде одговор на трите прашања:

Што да се произведува Како да се произведува За кого да се произведува

?

?

?

Одговор на овие прашања произлегува од еден суштински и кунтуиран проблем на економија, а тоа е реткоста на употребните добра. Пазарното стопанство одговорот на овие прашања го наоѓа на пазарот, преку механизмите за формирање на цените на производите, на услугите и на останатите фактори на производството. Оттука произлегува дека круцијалното прашање за функционирањето на новиот економски систем на нашата земја е механизмот на цените.

Од друга страна, пак, **цените се детерминирани од многубројни фактори меѓу кои и најзначајни се понудата и побарувачката.** Во поширока смисла на зборот и “самата економија се сфаќа како интерактивно дејствување на елементите на понудата и на побарувачката и нивно урамнотежување во цените како процес кој постои, кој се случува постојано, кој функционира во еден или друг вид, зависно од низа елементи што предизвикуваат тој да се појавува во помалку или повеќе експлицитен облик”.

Така, **основно правило е дека нивото на цените на пазарот се формира врз база на понудата на производи и на услугите кои се ставаат на располагање на потенцијалните купувачи, од една страна, и побарувачката за тие производи и услуги од страна на потенцијалните купувачи кои се појавуваат на пазарот.**

При постоење еквилибриум на понудата и на побарувачката на пазарот, нивото на цените е стабилно. Во услови на зголемената понуда на производи и услуги, а иста или намалена побарувачка, нивото на цените има тенденција на опаѓање и обратно, при намалена понуда, а иста или зголемена побарувачка, нивото на цените има тенденција на пораст.

Во економската теорија и практика е познато дека, покрај слободното делување на понудата и побарувачката, можно е со мерките на економската политика да се влијае на едната или на другата страна, со што се контролира и нивото на цените. Така, на пример, **на страната на понудата** е можно да бидат преземени следните мерки:

➡ **за зголемување** на понудата: либерализација на увозот, рестрикција на извозот, пуштање во промет на стоки од државните резерви и сл;

➡ **за намалување** на понудата: ограничување на увозот, контингенти, непосредни забрани за увоз, премии за извозот, зголемување на даноците, засновање на државните резерви, директни забрани за држење залихи и сл.

На страната на побарувачката се можни следните мерки:

➡ **За зголемување** на побарувачката: зголемување на јавната потрошувачка, определување на минимум при купување стока и сл ;

➡ **За намалување** на побарувачката: рационарање на потрошувачката, ограничување на времето на продажбата, снабдување на преку купони
-рационарирано снабдување и сл.

Се поставуваат прашања дали во сферата на образованието дејствуваат понудата и побарувачката како основни фактори од кои се формира нивото на цените и дали нивната манифестација има специфичности?

Одговорите на овие прашања произлегуваат од фактот дека, во услови на пазарна економија, егзистираат повеќе видови пазари, од кои еден е пазарот на работната сила (или пазарот на трудот). Оттука понудата на работната сила со сите нејзини специфичности, особено со нејзината квалификациона и образовна структура која се формира од едукативниот и образовниот систем, станува неодминлив сегмент на тој пазар.

Од друга страна, побарувачката на работната сила, станува неодминлив фактор за определување на цената на трудот, иако, на тој план, влијаат и други фактори кои им се наметнуваат на работодавците, во смисла на заштита на трудот, без разлика на односите на пазарот, како и другите права кои ги имаат работниците по основ на нивното работно ангажирање.

Оттука, следи заклучокот дека понудата и побарувачката се основни фактори според кои се формира цената на работната сила во услови на пазарна економија, но се јавуваат и определени специфичности кои се карактеристични само за овој пазар, а произлегуваат од работното законодавство на земјата.

3.2 ОБРАЗОВНА ПОБАРУВАЧКА

Образованието е економско богатство, што е цел на индивидуалната побарувачка, и има пресудна улога за вработување. Индивидуите пред да настапат на пазарот на трудот имаат потреба од образовни услуги и на тој начин ја формираат образовната побарувачка. Во такви услови, му се дава предност на ексклузивниот образовен систем кој придонесува за зголемување на акумулацијата на знаењата, или, како што се означува во теоријата, да го зголеми индивидуалниот капитал во знаење, потребен за пазарот на трудот.

Едукативниот процес, има повеќе специфичности, како што се :

⇒ **стекнувањето знаење** по пат на образование се изедначува со таканаречениот традиционален капитал;

⇒ **стекнувањето** на ова богатство има поинаков пат и е поврзано со акумулирање на знаење кое, потоа, директно ја зголемува продуктивноста;

⇒ **акумулацијата** на знаења кои резултираат во зголемена индивидуална продуктивност, понатаму, резултираат во дополнителни примања;

⇒ **акумулираната** едукација, како и секој друг квалитетен капитал, донесува зголемен приход, т.е. позитивна камата, врзана за капиталот;

⇒ **бидејќи знаењето** акумулирано во едукативниот процес може да застари или да се загуби, потребно е тоа да се надополнува т.е. да се врши негова репродукција

⇒ **како специфичност** на овој капитал се јавува неможноста тој да биде присвоен и, затоа, услугите од него се врзани за сопственикот кој ги понудува на пазарот на трудот ;

Поголема образовна побарувачка ќе има за професиите каде инвестициите најбрзо се исплатуваат.

➡ **следната специфика** е што акумулираниот едукативен капитал му носи и општествен престиж и интелектуална сатисфакција на оној кој го поседува, својство кое останатите видови капитал не го поседуваат.

Определбата за стекнување на знаења значи инвестиција во создавање на капитал бидејќи индивидуата оценува дека таа инвестиција ќе биде рентабилна. Во западната економска теорија се среќаваат два метода за пресметка на рентабилноста на овие вложувања, и тоа: метод на внатрешна каматна стапка на примањата и метод на актуелната нето-вредност.

При пресметка на рентабилноста на инвестициите за образованието, се поаѓа од приходите од примањата кои се добиваат за таков квалитет на образование (моменталната нето-вредност) и трошоците и добивката од едукативната инвестиција.

Кај **трошоците** се земаат предвид:

➡ **трошоците за студирање**, како што се: уписните, трошоците за литература, за учебници и за друг наставен материјал;

➡ **животните трошоци**, како што се: трошоци за храна, сместување, превоз и сл.

➡ **Трошоците за културни потреби**, како што се: тековни трошоци, трошоци за спортска опрема, претплата на списанија ;

➡ **Други трошоци** во кои би биле: трошоците за здравствено осигурување, даноците и давачките, облеката, одморот и др.

Покрај трошоците, во пресметките се земаат предвид и **приходите** кои, на еден или друг начин, ги има студентот за време на студиите, во вид на примања или бенефиции. Тука, пред се, се имаат предвид “додатоците за реализираната интелектуална инвестиција“, како што се:

⇒ Примањата или надоместоците за работното ангажирање во текот на годината или на летото,

⇒ Помошта од фамилијата за сместување, превоз, облека и сл.,

⇒ Помошта од државата од банките или сл.

На овој износ треба да се додадат и разликите помеѓу пазарната цена и бенефицираната што студентите ја имаат за: исхрана, сместување, билети за кино, театар, библиотеки, јавен превоз и др.

Салдирањето на сите средства кои се вложени за човековиот капитал, е многу тешко да се изврши при што потребно е да се располага со добри податоци, што е многу тешка задача, ако се има предвид дека мал број студенти водат прецизна евиденција.

Потребно е да се направи и **пресметка какви ефекти носи инвестицијата во човековиот капитал**, во смисла на добивање повисоко работно место, добивање разлика во платата во споредба со онаа што би ја имал пред да ги заврши студиите и да се стекне со образовниот капитал, престижот кој, исто така, носи профит и сл. **Сето тоа се споредува и временски** така, на пример, се поставува релација помеѓу направените трошоци за време на студиите (4-5 години), на тој износ се додава загубената заработувачка која би се добила доколку се работело со преходна квалификација, со соодветна каматна валоризација и тој износ се споредува со разликата во примањата што би се добиле како резултат на интелектуалната инвестиција, и тоа на подолг временски период, на пример, за 30 години.

Врз база на тие односи, **се оценува рентабилноста на инвестицијата а, оттука, и нејзината побарувачка е поголема или помала**. Овие пресметки се сложени и честопати имаат проблеми од техничка природа, особено затоа што се пресметува апсолутниот износ на трошоците за образование и диференцијалната вредност на добивката од неа. Тие се

споредуваат, но не за ист рок бидејќи не е можно тој рок објективно да се утврди.

Едни автори сметаат дека рентабилноста на инвестициите во образованието треба да се пресметува во исто траење со траењето на едукативниот процес (ако студиите траат 4 години и рентабилноста треба да се пресметува врз база на примањата што ќе се остварат за наредните 4 години), други сметаат дека времето на траење на пресметката на добивката од инвестициите во образованието треба да биде толкаво колку што поединецот има до крајот на својот работен век (трошоците за образование да се споредат со разликата во примањата што би се добиле во наредните 20 години, доколку кандидатот има уште 20 години до своето пензионирање), други сакаат тој рок да го упросечат и сл. Единствено сите се согласни со тоа дека во трошковиот дел треба да влезат сите трошоци направени за тој период (за 4 години доколку студентот дипломирал за 4 години), а на страната на приходите што се добиваат од таа инвестиција да се земе предвид само диференцијалната вредност, т.е. само разликата помеѓу примањата кои би се добивале со претходната квалификација и оние кои ќе се добиваат со новата квалификација на одреден рок, но најмалку за период колку што траел образовниот период (на пример, минимум за 4 години, ако факултетот е завршен за 4 години, а максимум за периодот до пензионирањето на кандидатот).

Пресметките од остварените приходи од образованието најчесто се искажуваат во вид на каматна стапка на приходите кои се остврауваат од тие инвестиции. Таква пресметка е направена врз примерот на Франција, се разбира врз база на упросечени податоци, при што се добиени следните резултати :

КАМАТНА СТАПКА НА ПРИХОДИТЕ ОД ОБРАЗОВНИОТ КАПИТАЛ

СТАРТНА ДИПЛОМА	ЗАВРШНА ДИПЛОМА	КАМАТНА СТАПКА НА ПРИХОДИТЕ	
		МАЖИ	ЖЕНИ
СРЕДНО	прв циклус С.О.	21,0	20,3
	мала техника	10,5	11,9
	голема техника	15,4	19,0
	општо С.О.	15,8	16,3
Прв циклус С.О.	општо С.О	10,7	9,7
Општо С.О.	дипл.за кратки студии	12,2	15,2
	дипл.за долги студии	13,3	8,8
Сред.техн.	БТС-ДУТ	12,8	14,4
Општо С.О.	студ. по право и економски науки	16,7	
	студ. по природни науки	12,2	
	студ. по уметност	17,5	
	главна париска школа	20,4	
	студ. по општа медицина	24,1	

Од наведените податоци може да се видат значителни разлики во каматните стапки на приходите што се остваруваат како резултат на образовниот капитал кој е стекнат со инвестициите во образованието. За разликите во приходите кои се остваруваат од различни видови образование може да се види од следниве пресметки: ако се завршат студии по природни науки за кои каматната стапка на приходите е 12,2%, тоа значи доколку е

вложен капитал од 100 парични единици ќе се поврати за 8,2 години, додека кај студиите по општа медицина, ако е вложен капитал од 100 парични единици, ќе се поврати за 4,2 години.

Од тука следи дека **поголема образовна побарувачка ќе има за професиите каде инвестициите најбрзо се исплатуваат.** Имено, и кај овие инвестиции важи правилото: образовната побарувачка, како и секоја друга инвестициона побарувачка, ќе функционира во согласност со каматниот интерес. Меѓутоа, се смета дека кај оваа побарувачка не е битен само каматниот интерес туку има и други фактори кои влијаат на нејзиното ниво, како што се: престижот, состојбата на пазарот на работната сила, добивката и сл.

Таквата констатација е потврдена и при анкетирањето на студентите во САД и во Англија, каде е потврдена мала еластичност на едукативната побарувачка во однос на средствата неопходни за завршување на факултетите. Тоа значи дека трошоците за стекнување човеков капитал во знаење се еден од елементите кои влијаат врз образовната побарувачка во овие две земји. Останатите **фактори кои влијаат врз нивото на образовната побарувачка се:**

- ➡ Дополнителни бенефиции што ги очекува индивидуата од поседувањето определен степен на образование (образовен капитал);
- ➡ Предностите што се стекнуваат (или што се очекува да ги стекне индивидуата) со тоа образование, на сите полиња;
- ➡ Полот на индивидуата и општествената средина;
- ➡ Индивидуалните карактеристики на индивидуата и нејзиното семејство;
- ➡ Зголемување на приходите на подолг период;

➔ Шансите за успех во професијата и сл.

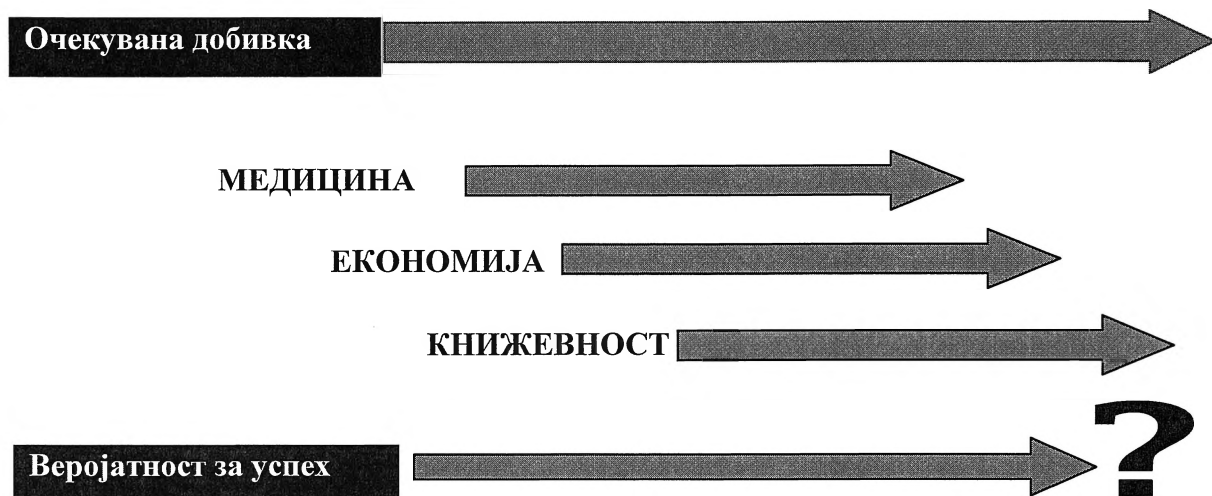
Во услови на стабилност на пазарот, колку што расте каматната стапка што го проектира приходот од дипломата (образовниот капитал стекнат со образованието) толку образовната побарувачка е поголема, и обратно, ако каматната стапка за приходот кој се очекува од дипломата се намали, тогаш и образовната побарувачка се намалува. Теоретичарите сметаат дека, сепак, три фактори кои го определуваат нивото на образовната побарувачка се клучни, и тоа:

➔ **Очекуваната добивка** од инвестицијата во образованието;

➔ **Шансите** да се успее со соодветната диплома (со стекнатиот капитал во знаење); и

➔ **Личните карактеристики** и определби на индивидуата, насоката од претходното образование, фамилијарната традиција, квалитетот на неговото знаење, влијанието на опкружувањето и др. (така, на пример, постои силна лична определба да се студира медицина, без разлика на економските аспекти, или да се стане адвокат по која и да е цена, или да се стане стоматолог затоа што, во фамилијата толку и толку години наназад сите се стоматолози и сл.).

Тоа значи дека **образовната побарувачка има тенденција да расте доколку добивката што ја очекуваат индивидуите од инвестицијата во образованието се зголемува и, доколку се пополни оценките на кандидатите за шансите да се успее во животот и во професијата со тој вид и со тој степен на образование. Обратно, образовната побарувачка опаѓа доколку очекуваната добивка се намалува, а оценките за шансите да се успее во животот со тој вид образование се неповолни.** Ваквите односи графички можат да се прикажат на следниот начин:

Кога се анализираат факторите кои влијаат на образовната побарувачка, во литературата се среќава констатација дека човекот акумулира образовен капитал во текот на целиот свој живот па, оттаму, *завршувањето определен степен на образование и стекнување определен квантиум на човеков капитал во знаењето само иницијална фаза и услов да се помине филтерот за добивање соодветно работно место.* Тоа значи дека во наредната фаза постојано се надополнуваат знаењата, значи се зголемува образовниот капитал па, оттаму, и приходите. Според тоа, на образовната побарувачка ќе влијае и процената за очекуваните приходите по основ на акумулацијата на образовниот капитал за време на работниот век на човекот.

Поради тоа, економијата на образованието и менаџментот во развиените земји им посветува особено внимание и на вреднувањето на:

- **Професионалното** искуство, и
- **Перманентното** образование кое може да трае во текот на целиот живот.

3.3 ОБРАЗОВНА ПОНУДА

Економиката на образованието и менаџментот, особено се заинтересирани за дефинирањето и за анализа на образовната понуда во земјата, како еден од клучните фактори за формирање на цената на образованието. Според тоа, како прво прашање кое се поставува е:

Кој ја формира образовната понуда во земјата?

Образовната понуда се формира на повеќе нивоа, и тоа :

- ↓ **Во предучилишното образование** образовната понуда ја формираат установи кои се основани за таа дејност (детски градинки) кои нудат примарни воспитно-образовни содржини според програми кои се приспособени на возраста на децата. Покрај јавните детски установи, постојат и приватни, меѓутоа се уште не е присутна вистинска конкуренција која ќе придонесе за подобрување на квалитетот на понудените услуги и за намалување на нивната цена.
- ↓ **Во основното образование** и воспитание, кое трае девет години (со подготвителната нулта група), понудата ја формираат основните училишта, установи како што се здравствените, воспитно-поправните домови, казнено-поправните домови, училиштата за ученици кои имаат пречки во развојот, установи за образование на возрасни, музички и уметнички училишта и сл. Овој степен на образование е од јавен интерес, па според тоа, не е предвидена можност за вклучување на приватниот сектор, со тоа, и можност за конкуренција на понудата.
- ↓ **Во средното образование** , понудата се формира во средните училишта од сите видови. Образовната понуда во овој степен на образование треба да претрпи битни промени кои ќе ја подобрат како во квалитетот така и во по содржините на насоките. Имено со новиот Закон за средно

образование дадена е можност за поттикнување на конкуренцијата во понудата на образовните услуги. Покрај државата и локалната самоуправа кои можат да се јават како основачи на средни училишта, дадена е можност за основање на приватни средни училишта. Тоа ќе придонесе за збогатување на понудата на образовните услуги од овој вид на образование и до подобрување на нејзиниот квалитет. Во моментот, во нашата држава работат шест приватни средни училишта.

- ↓ **Во високото образование**, понудата на образовните услуги ја формираат јавните универзитети во Битола, во Скопје, во Штип и во Тетово, како и 20-тина приватни високообразовни институции.
- ↓ **Образовни услуги** вршат и фирми или други институции кои се грижат за перманентното образование, учењето низ работа, доквалификациите и сл. На овој вид образовната понуда, денес, особено внимание му посветуваат развиените земји каде, за таа намена, се издвојуваат и посебни средства.

Високото образование, како потсистем на системот за образование и воспитание, зазема значајно место во хиерархијата на вредности во секоја современа држава.

Бидејќи предмет на ова истражување во овој магистерски труд е понудата на високообразовните услуги ќе се задржиме на високообразовните институции во Р. Македонија. Во понатамошниот дел ќе ја претставиме структурата на високообразовниот систем во Р. Македонија.

Високообразовни институции во РМ

Во Република Македонија функционираат четири државни универзитети:

- Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје,
- Универзитетот „Св. Климент Охридски“ во Битола,
- Државниот универзитет во Тетово и
- Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип.

Во Република Македонија започна и процесот на отварање на приватни високо образовни институции. Во почетната фаза се формираа голем број високошколски установи, најчесто како оддели на поразвиени универзитети од странство, кои се занимаваат со продукција на тесни профили од подрачјата на: информатиката, административниот менаџмент, хуманистичкото образование и сл. Во следната фаза се формираа и домашни високообразовни институции, при што високото образование беше збогатено со следниве приватни универзитети и самостојни високообразовни установи:

- Европски универзитет, Скопје
- Универзитет на Југоисточна Европа (ЈИЕ) - Тетово
- Универзитетот ФОН, Скопје
- Универзитетот “Њујорк, Скопје
- Универзитетот „Американ колеџ“, Скопје
- Приватна високообразовна установа - Факултет за туризам, Скопје
- Факултет за меѓународни економски односи, Скопје
- Нов балкански факултет за технички науки, Скопје
- Нов балкански факултет за општествени науки, Скопје
- Факултет за бизнис-економија, Скопје
- Раководење со јавна администрација, Скопје
- МИТ - Факултет за менаџмент и информациски технологии, Скопје
- Приватна висока стручна школа Академија Италијана - Скопје

Во рамките на високообразовниот систем во државава функционираат и два верски факултети: Православен-богословски факултет-Скопје и Факултет за исламски науки во с.Кондово - Скопје.

Глобализацијата, а пред се, современиот пазар на трудот наметнаа нови барања и нови односи со образованието, манифестирајќи ја својата моќ на влијание, како на национално, така и на меѓународно рамниште. Процесите на трансформација ја глорифицираа потребата од флексибилна и динамична образовна понуда која можат да ја задоволат само флексибилни и динамични високообразовни установи. Поради тоа, државните високообразовни установи мора да ја надминат својата инертност и нефлексибилност и мора да развиваат нова структура и организациска поставеност која ќе биде компатибилна со сеопштите промени во општеството.

Преземањето на обврските од болоњскиот процес од државата, го става високото образование пред нови предизвици во неговата натамошна трансформација.

Покрај редовните настојувања за подигање на квалитетот на студиите и за нивната ефикасност, високообразовните установи се соочуваат и со обврските за сопствено структурно, организациско и програмско дизајнирање, кое ќе биде транспарентно, конкурентно, компатибилно и препознатливо на домашниот и на европскиот пазар на образовни услуги.

На 19 септември 2003 година Република Македонија стана рамноправен член на европското семејство на земји кои се обврзуваат да ги следат и да ги реализираат препораките од болоњскиот процес и заедничката определба за креирање единствен европски простор на високо образование.

Во рамките на програмата за спроведување на Болоњскиот процес високото образование во Република Македонија треба да ги задоволи потребите за⁵:

- Структурно приспособување на високообразовниот систем во зависност од препораките произлезени од болоњскиот процес.
- Донесување нова и усогласување на постојната законска регулатива која ќе овозможи коректна имплементација на препораките произлезени од болоњскиот процес.
- Усогласување на постојните и воведување нови нормативи и стандарди во високото образование компатибилни со европските.
- Зајакнување на мобилноста на наставниците и на универзитетската администрација.
- Зајакнување на системот на стипендирање кој ќе овозможи засилена образовна мобилност на студентите.
- Промоција на европската соработка во осигурувањето на квалитетот преку развивање систем за интерна и за екстерна евалуација по пат на споредливи критериуми и методологија.
- Осовременување на концептот и строго почитување на стандардите за основање и акредитација на нова високообразовна установа.
- Зголемување на зафатот за високото образование од БДП на ниво на европските тенденции во оваа област.
- Развивање ефикасен систем за финансирање во високото образование и алокација на финансиските ресурси.
- Подобрување на стратегиските и менаџерските капацитети на универзитетите.
- Развивање научни и технолошки стратегии.
- Зголемување на средствата и транспарентно финансирање на научноистражувачката дејност.
- Воспоставување на база за национални системи за иновации во високообразовниот сектор.

⁵ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015. Високо образование нацрт програма за развој (2005). Скопје

Реализацијата на овие цели треба да се изврши со целосно почитување на културните вредности и разлики, јазикот, националните системи на образование и, пред се, автономијата на универзитетите. Тоа треба да резултира со: зголемена ефикасност во студирањето; мобилност на студентите и на академскиот кадар; подобрен квалитет на образовниот процес; активна улога на студентите во управувањето и во обезбедувањето квалитет; зголемување на можноста за вработување на дипломираниот кадар на националниот и на европскиот пазар на трудот; засилена научноистражувачка работа и осигурена конкурентност и компатибилност на европскиот и на светскиот академски пазар.

Квалитетот и резултатите во високото образование во судирот со овие предизвици во најголема мера ќе зависи од тоа со какви капацитети ќе располага (материјални, инфраструктурни и кадровски) и на каква поддршка ќе може да смета од државата. Трансформациските процеси директно ќе зависат и од капацитетите за добро управување што ги поседуваат високообразовните установи и кои во најголема мера ќе одиграат пресудна улога, од аспект на квалитетот, во реструктурирањето на високото образование во Македонија.

ВО ШТО СЕ СОСТОИ ОБРАЗОВНАТА ПОНУДА?

Секоја организација, претпријатие или институција е основана да остварува определено производство или да дава определени услуги кои се валоризираат на пазарот. Оттука, образовните институции се основани за давање на образовни услуги кои, исто така се предмет на пазарната валоризација, што значи нивни производ кој треба да се процени и да се вреднува од индивидуите кои имаат потреба од него и кои ја формираат образовната побарувачка. Според тоа, образовната понуда ја сочинуваат определени образовни услуги кои се нудат и имаат квалитет и содржина со кои се гарантира определено ниво на знаење, потребно за извршување на определени работи (компетенции). Во тие услуги, во основа спаѓаат:

➡ **Наставните услуги** кои се состојат од наставата за стекнување знаење со која индивидуата добива дополнителна едукативна вредност, вежби со иста намена, семинари, колоквиуми, дискусии, дополнителна настава, истражувања, теренска настава, практична настава, стажирање и сл.

➡ **Услуги за вреднување** на стекнатите знаења - дипломскиот испит, испитите, колквиумите, прегледувањето и вреднувањето на писмените испити, семинарските работи и сл.

➡ **Услуги кои се даваат** со помош на материјално-технички средства: помагала, нагледни средства, библиотекарски услуги, преку учебници, скрипти, поширока литература, вклучување во мрежата на библиотеки, преку информатичкиот центар и сл.

➡ **Административни услуги**, како што се: приемни и квалификациони испити, уписи, водење евиденција, издавање разни документи и сертификати, издавање дипломи и свидетелства, давање препораки и сл.

➡ **Останати услуги**, - простор за изведување на образовната дејност, затоплување, електрична енергија, вода, хигиена и сл.

➡ **Други услуги**, - можност за истражувачка работа, издавачка дејност, пропаганда, културно-уметнички содржини, спортски рекреативни содржини и сл.

➡ **Споредни услуги** кои се однесуваат на производи и услуги кои можат да ги понудат на пазарот образовните институции а се сврзани со профилот на кадрите што ги оспособува. Угостителските училишта можат да даваат угостителски услуги, техничките факултети можат да даваат определени услуги за стопанството, медицинскиот факултет, врвни здравствени услуги и сл.

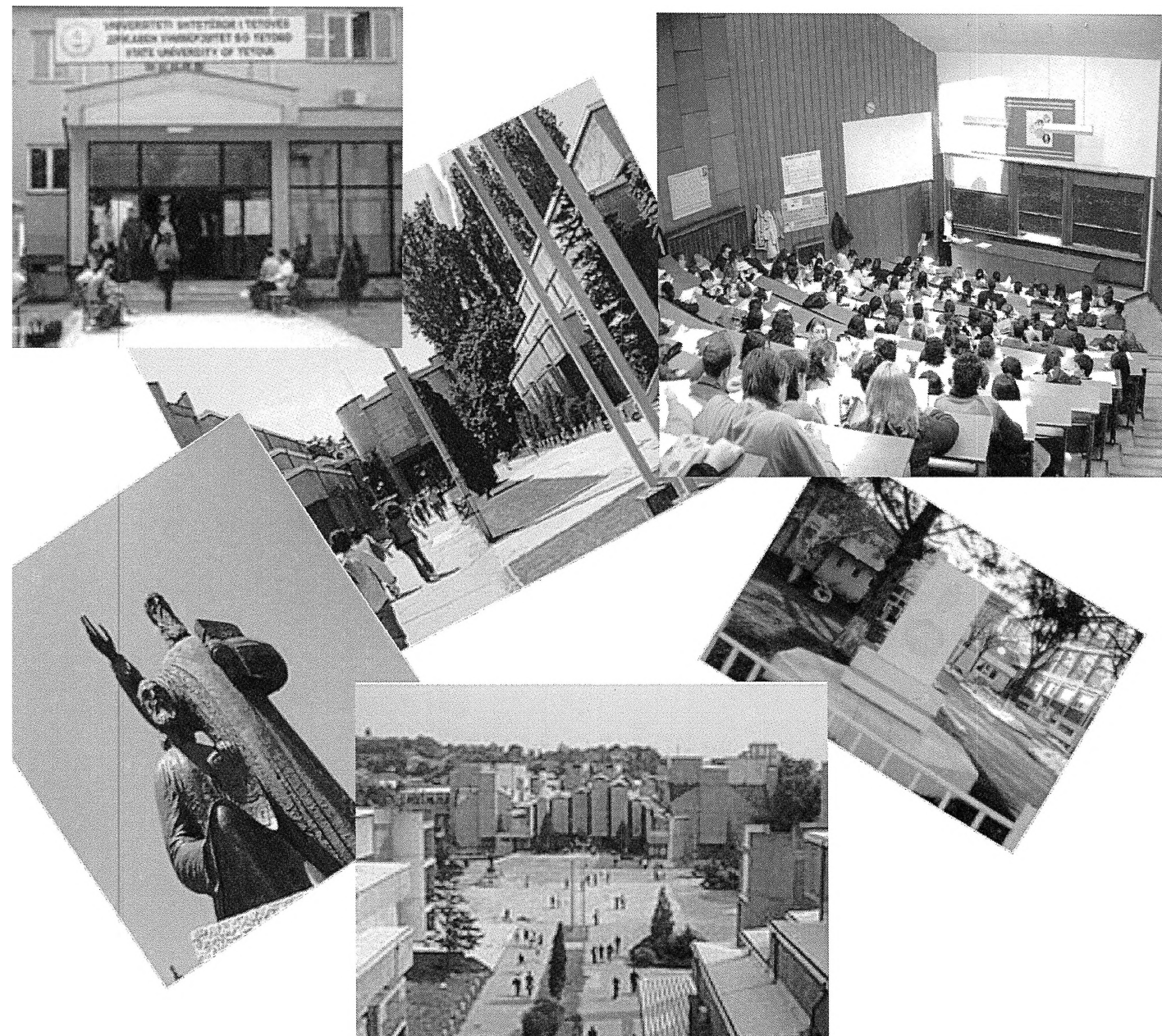
Фактори кои ја определуваат образовната понуда, по квалитет, квантитет и содржини се:

😊 **Човековиот фактор** и

§ **Материјалниот фактор.**

- ↓ **Човечкиот ресурс** го сочинуваат: наставниот кадар, истражувачкиот кадар, помошниот кадар, административниот кадар, и студентите, односно учениците.
- ↓ **Материјалниот фактор** го сочинуваат: бројот и видовите на образовните установи, опременоста со материјално-технички и нагледни средства, училишна опрема, лаборатории, библиотеки, физкултурни сали, опитни полигони и сл.

Во 2009 година, образовната понуда во Република Македонија ја формираа: 52 јавни установи за предучилишно воспитание со 3.665 вработени и со опфат на 22.213 деца; 989 училишта во основното образование со 16.144

Мрежа на државните универзитети во Р.Македонија

наставници со 210.381 ученици; 101 училиште за средно образование со 95.343 ученици и 6.880 професори; осумдесетина факултети со 50.110 студенти на државните и 11.244 на приватните факултети со 3.464 наставници и соработници (ДЗС - 2009/2010 .)

За ефикасноста на воспитно- образовните системи на одделни земји е работена анализа од која можат да се извлечат многубројни заклучоци и за нивниот образовен систем. Системите на Франција, САД и Израел се стремат од помал квантума на знаење кон максимално зголемување на креативноста што е многу битно за успешно снаоѓање на кадрите во пазарни услови на работење.

IV

МРЕЖА НА ВИСОКООБРАЗОВНИ УСТАНОВИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

4.1 Понуда на универзитети и распределба на студентите

Во Македонија постојат четири државни универзитети:

- Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје,
- Универзитетот „Св. Климент Охридски“ во Битола,
- Државниот универзитет во Тетово и
- Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип.

Најстариот универзитет, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ е основан во 1949, а најмладиот, Универзитетот „Гоце Делчев“ во 2007 година. Освен државните свое место во високото образование зазедоа и шест акредитирани приватни универзитети, од кои најстариот - ЈИЕ е формиран во 2001 година, додека останатите постојат од 2 до 5 години.

Врз основа на донесените измени и дополнувања на Законите за основање на Државните универзитети оваа година (Службен Весник на Република Македонија број 81/2008 година), Владата на Република Македонија отвори 10 нови факултети и 40 дисперзирани студиски програми во рамките на постојните факултети при Државните универзитети, за кои беа распишани дополнителни конкурси за запишување на студенти, а податоците се обработени во делот на новоформирани факултети и дисперзирани студии.

Со овие нови Законски решенија, постојната мрежа на високообразовните установи во Републиката од академската 2007 -2008 година, претрпе промени.

Сегашната мрежа на државни универзитети со нивните единки и дисперзираните студии при постојните единки на универзитетите, во моментот ја задоволува потребата од високообразовни, со оглед дека од оваа година сите поголеми подрачја во Републиката се покриени со потребата на идните студенти да студираат во својот град или во поблиската околина, со што се намалуваат трошоците за нивните додипломски студии.

Четири државни универзитети се состојат од вкупно 61 единка (факултети), на кои се реализираат околу 294 студиски програми. На следнава табела е прикажан распоредот на факултетите и бројот на студиските програми .

Табела 2

Универзитет	Број на единици на универзитетите	Број на студиски програми
Универзитет „Св.Кирил и Методиј“ Скопје	22 + 2 ⁶	182
Универзитет „Св.Климент Охридски“ Битола	10 + 1 ⁷	40
Државен универзитет „Гоце Делчев“ Штип	14	36
Државен универзитет Тетово	12	36
Вкупно:	58 + 3	294

Според обработените податоци вкупниот број на запишани студенти во прва година на државните и приватните високообразовни институции како и процентуалната структура, во академската 2008/2009 година во Република Македонија, е следна:

Табела 3

Високообразовни установи во РМ	Вкупен број на запишани студенти во И година 2008/09	% на запишани студенти во однос на вкупниот број студенти
Државни универзитети	15.092	79,10
Приватни универзитети – факултети	3.990	20,90
Вкупно:	19.082	100

⁶ Богословскиот факултет и Факултет за исламски науки од академската 2009/2010 година ќе се интегрираат преку Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ Скопје.

⁷ Ветеринарскиот факултет во Битола ќе почне со работа од академската 2009/2010 година како единка на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ Битола.

Ако се има во предвид дека во учебната 2007/2008 година средно образование имаат завршено вкупно 20536 ученици, потенцијални студенти, и се спореди со вкупно 19082 запишани студенти во прва година на државните и приватните високообразовни установи може да се констатира дека процентот на прооднос е 92,91%.

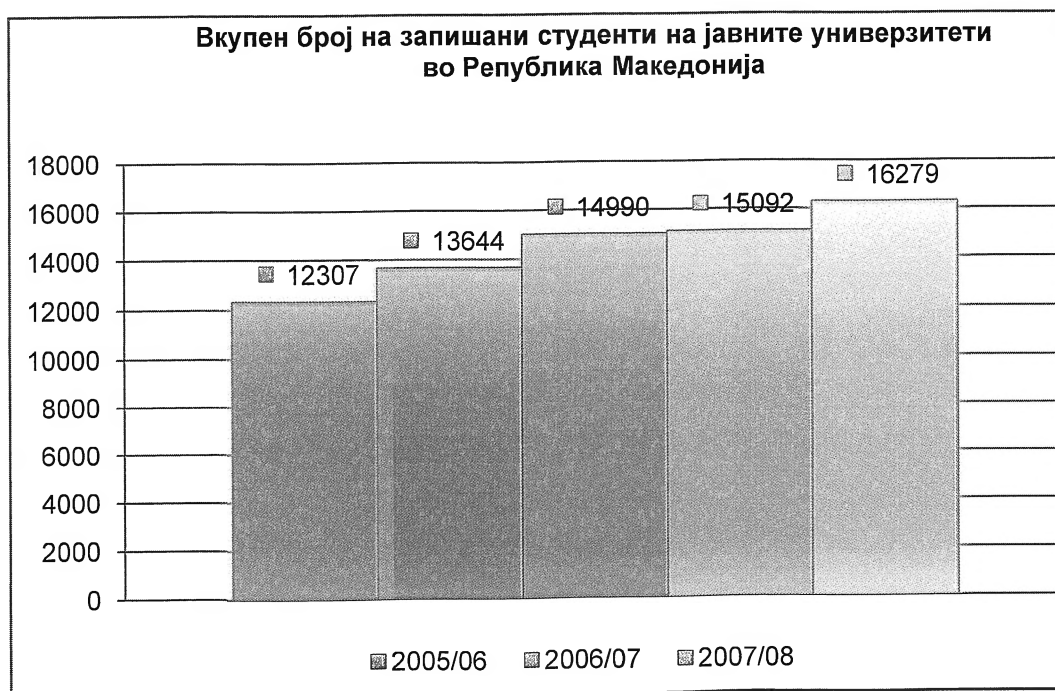
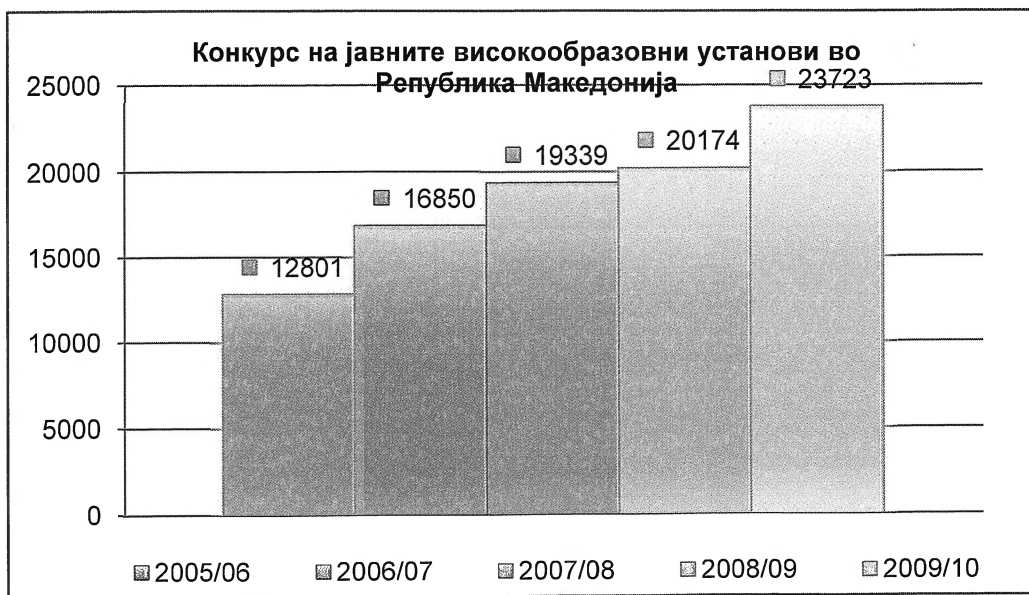
4.2 Планирани предвидени и запишани студенти за академската 2008-2009 година (со осврт за последните четири години)

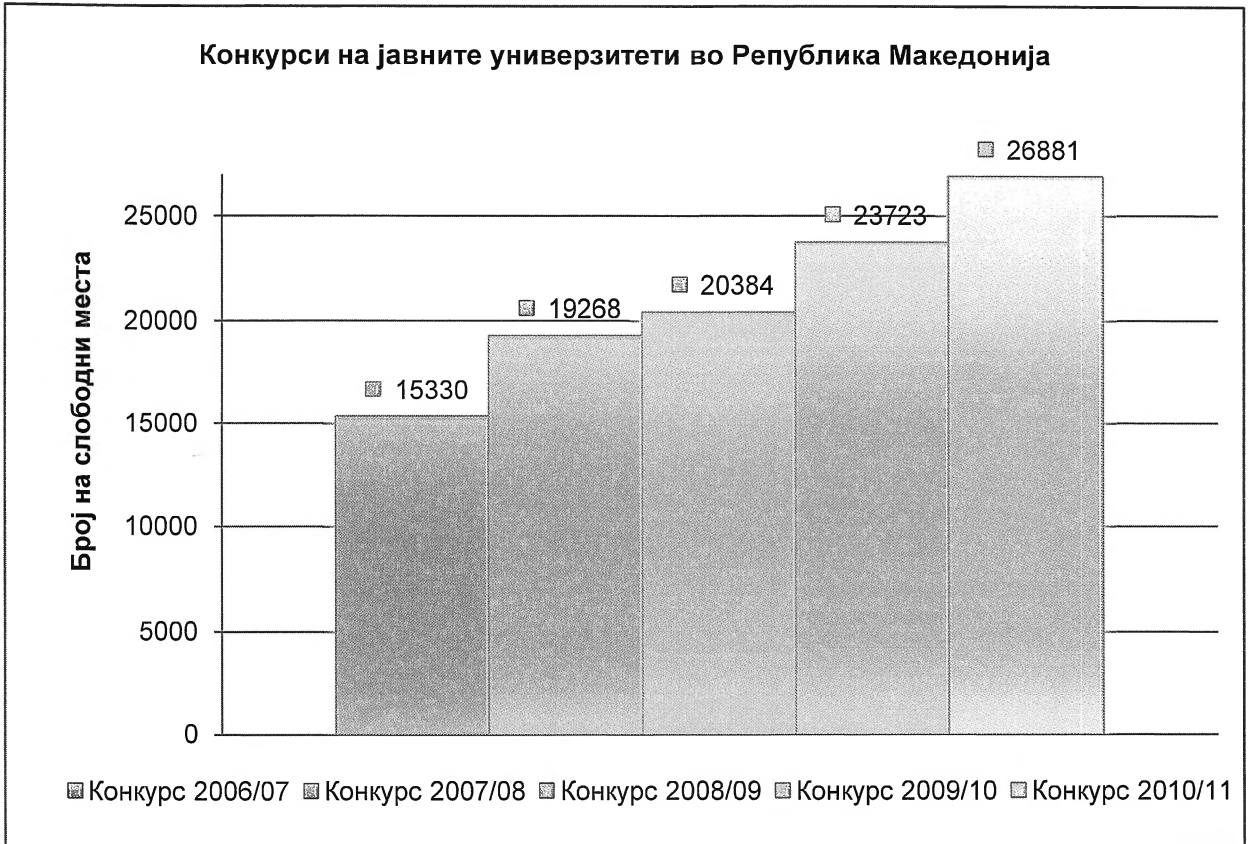
На четирите државни универзитети во Република Македонија за студиската 2008/2009 година, согласно конкурсот за запишување студенти на додипломски студии на студиските програми на универзитетите во учебната 2008-2009 година и дополнителните конкурси за запишување студенти на универзитетите во Битола, Штип и Тетово, **планирано е да се запишат 20244 студенти. Во оваа студиска година на државните високообразовни установи пријавени се 18566 студенти, а запишани се вкупно 15092 студенти.**

Планираниот и запишаниот број на студенти во прва година на државните универзитети во последните четири години е следен:

Табела 4

Универзитет	Академска 2005/06 година		Академска 2006/07 година		Академска 2007/08 година		Академска 2008/09 година	
	Планиран број студенти по конкурс	Запишани студенти во прва година	Планиран број студенти по конкурс	Запишани студенти во прва година	Планиран број студенти по конкурс	Запишани студенти во прва година	Планиран број студенти по конкурс	Запишани студенти во прва година
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје	9355	7164	10699	9140	9649	8562	8950	6782
Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола	3010	3022	3080	2450	3319	2809	3881	3055
Државен универзитет „Гоце Делчев“ - Штип	436	300	436	279	2106	1209	3673	2647
Државен универзитет - Тетово		1821	2635	1775	4265	2410	3740	2608
Вкупно:	12801	12307	16850	13644	19339	14990	20244	15092

Како што може да се види од 2005/06 година до 2008/09 година бројот на запишани студенти постојано се зголемува. Така од 12307 запишани студенти во академската 2005/06, во 2006/07 година се запишани 13644, во 2007/08 година 14990 и во 2008/09 година бројот на запишани студенти се зголеми на 15092.

На државните универзитети во Република Македонија, состојбата на запишани студенти во прва година за студиската 2008/2009 година е следна:

Табела 5

УНИВЕРЗИТЕТ	слободни места по конкурс за 2008/09	пријавени студенти во прва година за 2008/09	запишани студенти во прва година за 2008/09	во однос на планираните
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје	8950	8685	6782	75.78
Универзитет „Св. Климент Охридски“ Битола	3881	3744	3055	78.72
Државен универзитет „Гоце Делчев“ Штип	3673	2784	2647	72.07
Државен универзитет Тетово	3740	3353	2608	69.73
Вкупно:	20244	18566	15092	74,55

Како што може да се види од горе изнесените податоци, на ниво на Република од планираните 20244 слободни места по конкурсот во однос на пријавените 18566 студенти изнесува 91,71% додека во однос на запишаните 15092 изнесува 74,55%.

На државните високообразовни установи во Република Македонија од вкупно запишаните 15092 студенти, според статусот на студирање (квота), процентуалната застапеност е следна:

Табела 6

Статус на студирање - квота	Број на запишани студенти	% на запишани студенти
Редовни во државна квота	8662	57.67
Редовни со кофинансирање	3500	23.30
Вонредни	2019	13.44
По национална припадност	457	3.05
Безбедносни структури	281	1.87
По други основи	101	0.67
Вкупно:	15020	100

Од горе наведените податоци може да се види дека најголем е процентот на запишани студенти во државна квота 8662 студенти или 57,67 %, со кофинансирање 3500 или 23,30% и вонредни 2019 студенти или 13,44%, а најмал е бројот на запишаните студенти по основна национална припадност 457 или 3,05% и студентите по основ на деца од безбедносните структури 281 или 1,87%.

Бројот на запишаните студенти на четирите државни универзитети според статусот на запишување (квоти) студентите, во академската 2008/09 година може да се види од следниот преглед

Табела 7

Универзитет	Редовни во државна квота	Редовни со кофинансирање	Вонредни	Вкупно по националност	Безбедносни структури	По други основи	Вкупно (државна квота, кофинансирање и вонредни)	Вкупно (националност, безбедносни и други основи)	Вкупно запишани студенти во прва година за 2008-2009 година
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје	3865	1981	464	232	67	101	6310	400	6710
Универзитет „Св. Климент Охридски“ Битола	1315	881	651	137	71		2847	208	3055
Државен универзитет „Гоце Делчев“ Штип	1657	268	529	61	132		2454	193	2647
Државен универзитет Тетово -Тетово	1825	370	375	27	11		2181	38	2608
Вкупно:	8662	3500	2019	457	281	101	14181	839	15020

Извор- МОН на РМ

Универзитет „Св. Кирил и Методиј” – Скопје

На Државниот универзитет „Св. Кирил и Методиј” во Скопје, уште во првиот уписен рок, е завршен уписот на над 56% од факултетите. На Архитектонскиот факултет, Економскиот факултет, Медицинскиот факултет, Фармацевтскиот факултет, Стоматолошкиот факултет, Факултет за драмски уметности и Факултетот за ликовна уметност, запишувањето на студентите завршува уште во првиот уписен рок, заради големиот интерес и повеќе пријавени студенти од планираната квота за упис.

На Државниот универзитет „Св. Кирил и Методиј” Скопје, по факултети бројот на планирани, пријавени и запишани студенти во прва година, за академската 2008/2009 година е следен:

Табела 8

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје	Планирани слободни места по конкурс за 2008/2009 година	Вкупно пријавени студенти во прва година за 2008/2009 година	Вкупно запишани студенти во прва година за 2008/2009 година
Архитектонски факултет, Скопје	90	118	92
Градежен факултет, Скопје	275	121	120
Факултет за електротехника и информациски технологии, Скопје	920	619	606
Машински факултет, Скопје	570	529	429
Интердисциплинарни студии по инженерство на животна средина и ресурси	40	11	11
Технолошко-металуршки факултет, Скопје	455	90	89
Природно-математички факултет, Скопје	1474	618	596
Економски факултет, Скопје	660	1128	685
Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје (+диперзирани студии во Велес)	595 + 120	826	758
Филозофски факултет, Скопје	564	1017	629
Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје	1065	1045	877
Педагошки факултет “ Св. Климент Охридски”, Скопје	551	694	514
Медицински факултет, Скопје	305	565	336
Фармацевтски факултет, Скопје	70	120	78
Стоматолошки факултет, Скопје	120	190	132
Факултет за физичка култура, Скопје	150	158	118
Факултет за земјоделски науки и храна, Скопје	565	331	326
Шумарски факултет, Скопје	260	288	156

Факултет за ветеринарна медицина, Скопје	53	51	35
Факултет за драмски уметности, Скопје	12	20	12
Факултет за ликовни уметности, Скопје	44	55	45
Факултет за музичка уметност, Скопје	112	91	66
ВКУПНО :	8950	8685	6710

Извор – МОН на РМ

На Медицинскиот факултет, Стоматолошкиот факултет, Фармацевтскиот факултет, Филозофскиот и Економскиот факултет постои поголем број на запишани студенти од планираните слободни места по конкурс. Разликата произлегува од бројот на запишаните студенти кои се странски државјани и кои не се планирани со конкурсот за 2008/2009 година.

Во однос на планираните 8950 студенти, во трите уписни рока од пријавените 8685 студенти, запишани се 6710 што претставува 74,97 % од планираните студенти (анекс УКИМ - Скопје во Преглед 1/4).

Од податоците (во анекс- УКИМ Скопје Преглед 1/1) за вкупниот број на запишани студенти по факултети и академски години, може да се види дека од 2006/07 година до 2008/09 година се намалил бројот на планираните и запишани студенти во прва година на Универзитетот Св. Кирил и Методиј.

4.3 Запишани студенти во прва година на приватните високообразовни установи

На шесте приватни универзитети и девет факултети во Република Македонија за академската 2008/2009 година, од добиените податоци запишани се 3990 студенти и состојбата е следна:

Табела 9

Приватни универзитети и факултети во Република Македонија	Вкупно запишани		
	Редовни	Вонредни	Вкупно
Прв приватен универзитет - ФОН - Скопје	813	131	944
Југо-источен европски универзитет - Тетово	1168	97	1265
Универзитет „Њу Јорк“ - Скопје	14		14
Универзитет „Американ Колеџ“ - Скопје	327	94	421
Прв приватен европски универзитет „Република Македонија“ - Скопје	669		669
„МИТ“ - Скопје	18	9	27
Приватна висока стручна школа академија италиана - Скопје	10		10
Приватна висока образовна институција- Факултет за туризам - Скопје	80	53	133
Универзитет за аудио визуелни уметности – Европска филмска академија ЕСПА Париз – Скопје – Њу Јорк во Скопје			59
Меѓународен балкански универзитет - Скопје			45
Бизнис академија Смилевски - Скопје	42	23	65
Еуро-колеџ - Струга	210		210
Приватен факултет за бизнис и економија – Скопје	60	5	65
Приватна високообразовна професионална институција за бизнис студии „Еуро – колеџ“ Куманово	13		13
Висока школа за новинарство и односи со јавноста - Скопје	15	35	50
ВКУПНО:	3541	447	3990

Извор – МОН на РМ

4.4 Запишани студенти во прва година по наставни програми и студиски насоки на државните високообразовни установи

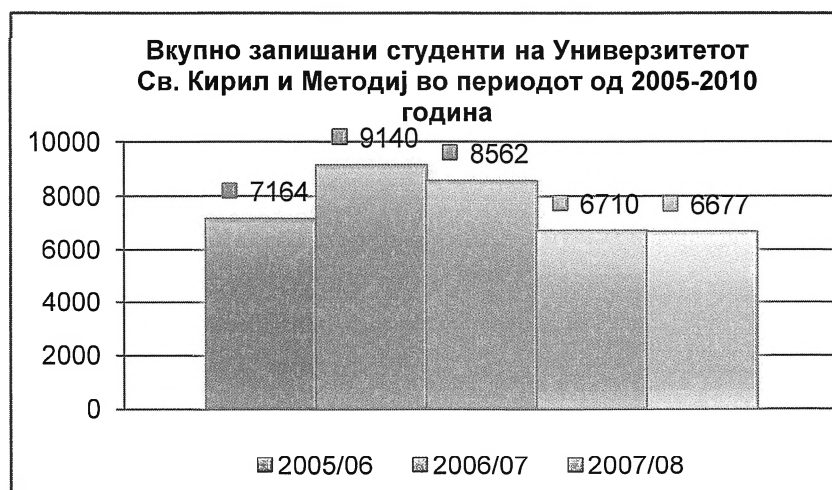
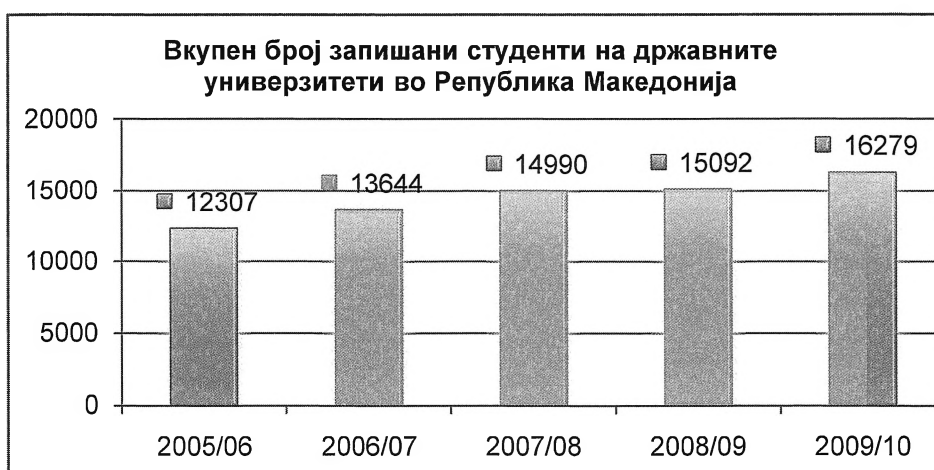
Во оваа академска година, како и предходните, во структурата на запишаните студенти во прва година на државните универзитети од вкупно 15020 студенти, по наставно научни области, на општествените науки запишани се 8706 студенти или 57,97%, 3493 студенти или 23,26 % на технички и природно математичките науки, 1665 студенти или 11,08% на медицинските науки, 920 студенти или 6,12% и 26 студенти или 1,57% на уметности. По универзитети состојбата е:

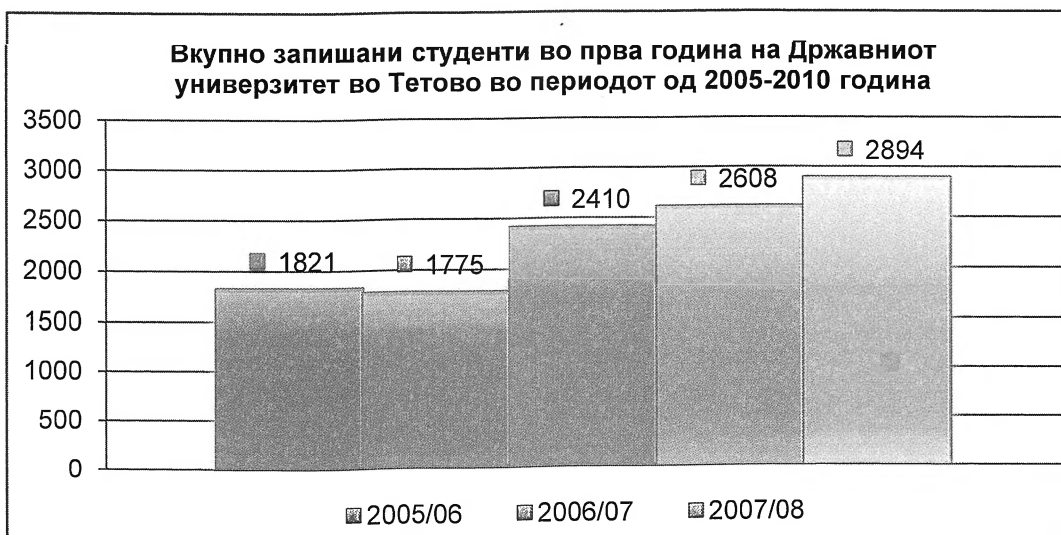
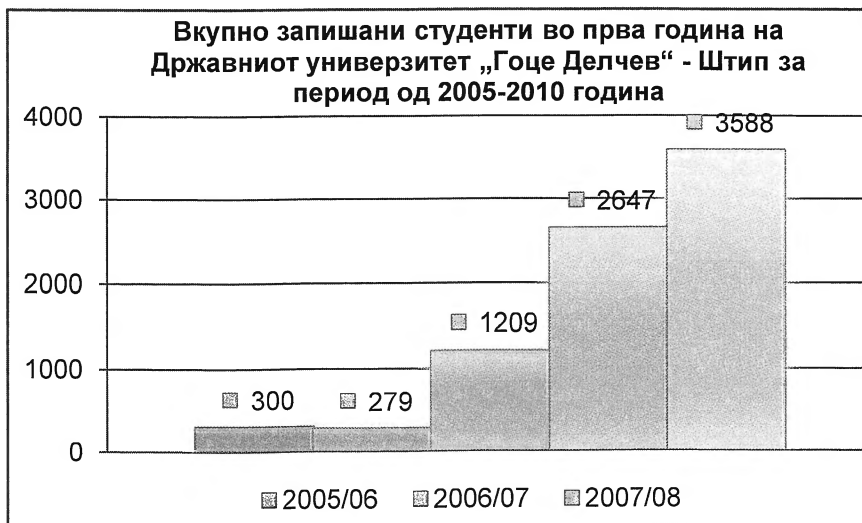
Табела 10

УНИВЕРЗИТЕТ	Технички и природно математички науки	Општествени науки	Медицински науки	Биотехнички науки	Уметности	Вкупно запишани студенти во прва година за 2008/09 год.
Универзитет „Св.Кирил и Методиј“ Скопје	1943	3463	664	517	123	6710
Универзитет „Св.Климент Охридски“ Битола	658	2014	261	122		3055
Државен универзитет „Гоце Делчев“ Штип	625	1392	327	247	56	2647
Државен универзитет Тетово -Тетово	267	1837	413	34	57	2608
Вкупно:	3493	8706	1665	920	236	15020
% на запишани студенти во однос на вкупниот број	23,26	57,97	11,08	6,12	1,57	100

Извор –МОН на РМ

Од податоците за планираните и запишани студенти во прва година за академската 2008/09 година (анекс за УКИМ – Скопје во Преглед 1/3, УКЛО – Битола во Преглед 2/3, УГД – Штип во Преглед 3/3 и ДУТ во Преглед 4/3) по наставно научни области, се забележува дека завршените средношколци имаат особен интерес за студирање на факултетите за општествени и медицински науки (пред се УКИМ) , каде беа пријавени значително повеќе студенти од планираниот број во конкурсот.

4.5 Запишани студенти во прва година на новоотворените факултети

Врз основа на Законот за изменување и дополнување на Законот за основање на Државниот универзитет „Гоце Делчев“ во Штип; Законот за основање на Технолошко – технички факултет, Ветеринарен факултет и Правен факултет во состав на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ во Битола; Законот за основање на високообразовна установа, Факултет за безбедност во состав на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ – Битола; Закон за изменување и дополнување на Законот за основање на Државен универзитет во Тетово; (Службен Весник на Република Македонија број 81/2008 година), Владата на Република Македонија отвори 10 нови факултети.

На Универзитетот „Св. Климент Охридски“ Битола, отворени се три нови факултети и тоа: Факултетот за безбедност во Скопје, Правниот факултет во Кичево и Техничко – Технолошкиот факултет во Велес. Вкупно запишани студенти во прва година на овие факултети се 682. Ветеринарниот факултет започнува со работа во 2009 година.

На Државниот универзитет „Гоце Делчев“ Штип, од академска 2008-09 година отворени се шест нови факултети и тоа: Правен факултет во Кочани, Факултет за музичка уметност, Факултет за туризам, бизнис и логистика во Гевгелија, Електротехнички факултет во Радовиш, Машински факултет во Веница и Техничко – технички факултет во Пробиштип, каде запишани се вкупно 557 студенти.

На Државниот универзитет во Тетово, отворен е еден нов факултет и тоа Факултет за бизнис администрација во Куманово и отворени се две студиски насоки на постоечки факултет. Во трите уписни рока запишани се вкупно 445 студенти.

4.6 Запишани студенти во прва година на дисперзираните студии

На државните универзитети во Република Македонија беа отворени повеќе дисперзирани студиски насоки во рамките на постоечките факултети и тоа:

На Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, отворена е нова дисперзирана студиска насока на Правниот факултет „Јустијан Први“ од Скопје во Велес.

На Универзитетот „Св. Климент Охридски“ Битола во рамките на 7 факултети отворени се 17 дисперзирани наставни студии и тоа:

Дисперзираните правни студии во Битола на Правниот факултет во Кичево;

- Дисперзираните правни студии во Струга на Правниот факултет во Кичево;
- Технолошко – технички дисперзираните студии во Кичево на Технолошко – техничкиот факултетот во Велес;
- Дисперзираните студии по информатика и компјутерска техника (3 годишни студии) во Прилеп на Техничкиот факултет во Битола;
- Дисперзираните студии по информатика и компјутерска техника (3 годишни студии) во Велес на Техничкиот факултет во Битола;
- Дисперзираните студии по безбедност и финансиска контрола во Охрид на Факултет за безбедност во Скопје;
- Дисперзираните студии по туризам и угостителство во Велес на Факултет за туризам и угостителство во Охрид;

На Државниот универзитет „Гоце Делчев“ Штип, во академска 2008-2009 година отворени повеќе дисперзирани студиски насоки на постојните факултети и тоа:

- Дисперзираните студии по финансиски менаџмент во Струмица на Економскиот факултет во Штип;
- Дисперзираните студии по енологија во Кавадарци на Земјоделскиот факултет во Штип;

- Дисперзираните студии по преработка на земјоделски производи во Свети Николе на Земјоделскиот факултет во Штип;
- Дисперзираните студии по интегрално земјоделско производство во Струмица на Земјоделскиот факултет во Штип;
- Дисперзираните студии по информатика во Струмица на Факултетот по информатика во Штип;

На Државниот универзитет Тетово, во оваа академска година отворен е еден студиска насока - екологија во Струга при Институтот за екологија и технологија Тетово.

Со цел да се стимулира уписот на студенти на техничките факултети, Министерството за образование и наука на 12.09.2008 година објави Соопштение со кое беа информирани дека ќе бидат ослободени од целосно кофинансирање сите студенти кои веќе се запишани или ќе се запишат во студиската 2008/2009 година на: Факултетот за рударство, геологија и политехника во Битола, Технолошко – техничкиот факултет во Пробиштип, Машинскиот факултет во Винаца, Електро – техничкиот факултет во Радовиш и Земјоделскиот факултет во Штип, сите во состав на Државниот универзитет „Гоце Делчев“ Штип; Техничкиот факултет во Битола и Технолошко – техничкиот факултет во Битола кои се во рамките на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ Битола, како и Факултетот за применети науки и Природно математичкиот факултет при Државниот универзитет во Тетово.

Политиките за зголемување на уписот во високото образование, како и трендот на отворање (и акредитирање) нови високообразовни институции (приватни и јавни) во последниве години резултираат со драматичен пораст во бројот на запишани студенти во прва година. Бројот на матуранти кои продолжиле во високо образование од 42% во академската 2006/07 година се покачува на 64% во 2007/08, а во 2008/09 достигнува 85%.

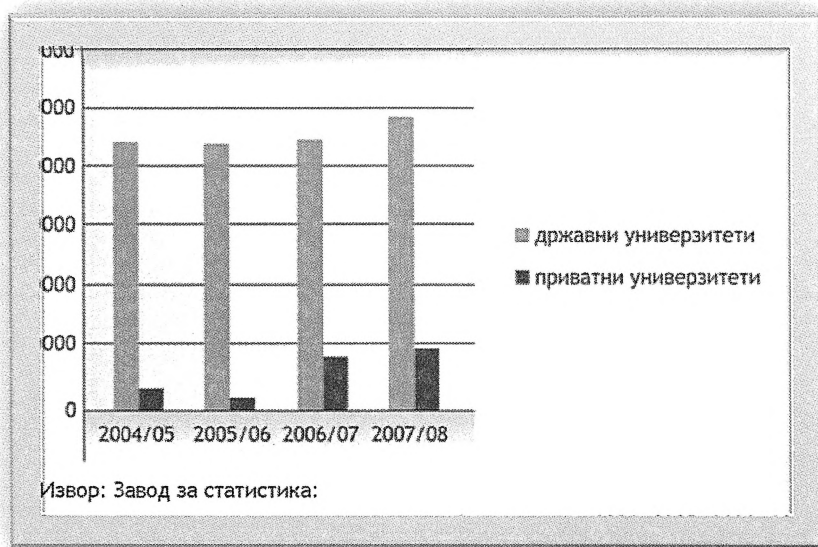
Ова зголемување се рефлектира речиси подеднакво во зголемување на уписот и на јавните и на приватните високообразовни институции?

Се уште интересот на студентите е најголем за постарите јавни универзитети, особено за УКИМ кој нуди најголем број на студиски програми и има најголеми квоти за упис. Од приватните интересот е најголем за ЈИЕ, иако во текот на последните години и останатите се помалку се соочуваат со проблеми за пополнување на слободните места.

И покрај тоа, бројот на студенти на приватните универзитети е нагло зголемен во текот на последните 2-3 години што укажува на нивната растечка популарност. Сепак, зголемувањето не е следено со намалување на бројот на студенти на јавните универзитети, напротив, и овој број е во пораст.

График 1.

Запишани студенти (сите студиски години) 2004-2008

Во учебната 2007/08 повеќе од 20% од вкупниот број студенти студирале на приватните универзитети (График 1). Додека процентот на дипломирани на овие универзитети во 2007 бил околу 10%, во 2008 се зголемува на 20% од вкупниот број на дипломци.

4.7 Висина на школарини

Школарините на приватните универзитети се движат од 900 до 3.000 ЕУР, во зависност од универзитетот и поединечните факултети во негови рамки (Табела 1). Вообичаено, школарината за техничките факултети е повисока.

Школарината на јавните факултети е доста варијабилна во зависност од типот на студирање (во државна квота или со кофинансирање) и видот на факултетот. Најниска сума за студирање во државна квота на јавните универзитети е 100 ЕУР, а највисока 400 ЕУР. Студирањето со кофинансирање е најниско на Филозофскиот факултет (група класични студии) - 250 ЕУР, а највисокот на медицинските факултети (1200 ЕУР на УКИМ и 1000 ЕУР на Тетовскиот универзитет), како и на студиите за безбедност, финансиска контрола, Факултетот за туризам во Охрид и Полициската академија во Скопје (1000ЕУР)⁸.

Табела 1 - Висина на школарина за една година во (ЕУР)

Јавни универзитети	УЈИЕ	ФОН	ЕВРОПСКИ	UCAS	NYUS	БАЛКАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ	МИТ	ЕСРА
100-400 (државна квота)	900	-	2.000	2.000	2.000-	1.800 - 2.500	2.000	3.000
250-1200 (кофинансирање)	2.000			2.600	2.700			

⁸ Како до поквалитетно високо образование (2009) ,Центар за истражување и креирање политики-Скопје,стр 83

Останува фактот дека се уште највисоки школарини кои се бараат на државните факултети се однесуваат на областите кои не се покриени од приватните (како на пример: медицински, електротехнички, машински области и сл.). Во поглед на подрачјата кои се застапени на двата вида универзитети (на пр. економија, право, информатика и сл.), сумите за школување се најмалку два пати повисоки на приватните институции.

Покрај овие "официјални" трошоци, голем број на факултети имаат листа на задолжителни "скриени" трошоци (на пр. студентски гласила, студентски сојуз, спортски и културни активности, индекс, униформа и сл.) кои ја подигнуваат целосната сума на студиите за од околу 2.000 денари на јавните универзитети до 30.000 денари на дел од приватните. Таква е состојбата во високообразовните институции на територијата на Р. Македонија. Во следниот дел вниманието ќе го насочиме кон финансирањето на високообразовните институции во САД и Европа, земајќи ги во предвид и финансиите, но и квалитетот на факултетите.

Унив. "Џорџ Вашингтон"

Најскапа високообразовна институција во САД и во светот е Универзитетот "Џорџ Вашингтон", на кој школарината во 2010 година достигнала рекордни 39240 долари годишно (листата во магазинот Форбс).

Сите високообразовни институции од листата (листа 1), се приватни и се за студенти чии родители располагаат со високи примања. Треба да се нагласи дека за да се студира таму не се доволни само парите (постои селекција), а наведените цени ја опфаќаат само школарината, односно овде не се пресметани трошоците за сместување, учебници и сл.

За разлика од САД во Западна Европа каде универзитетите примаат големи субвенции од владите на своите земји, цените се многу пониски. Годишната школарина

на престижните факултети Оксфорд и Кембриџ не надминува 3070 фунти¹¹, а просечната цена на државните универзитети во Шпанија изнесува само 800 долари годишно.

Листа 1

Десет најскапи универзитети

1. Џорџ Вашингтон, САД
2. Кењон колеџ, САД
3. Бакнел универзитет, САД
4. Васар колеџ, САД
5. Сара Лоренс колеџ, САД
6. Квест универзитет, Канада
7. Американскиот универзитет во Париз, Франција
8. Универзитетот Бакингам, Англија
9. Аојама Гакуин универзитетот, Јапонија
10. Бонд Универзитет, Австралија

Десет најдобри универзитети

1. Харвард, САД
2. Институтот за технологија во Масачусетс (МИТ), САД
3. Калифорнискиот институт за технологија, САД
4. Стенфорд, САД
5. Принстон, САД
6. Кембриџ, Британија
7. Оксфорд, Британија
8. Беркли, САД
9. Импераил колеџ, В.Британија
10. Јеил Универзитет, САД

Сепак, меѓу најдобрите универзитети се почесто се пласираат и образовни институции од другите земји. Така меѓу првите 300 се застапени институции од 38 земји. Меѓу нив се и 24 германски универзитети, од кои четири се дури во групата од првите

¹¹ Повеќе илјади студенти застапаа во знак на протест поради одлуката на коалиционата британска влада да ја зголеми школарината на универзитетите до максимални 9.000 фунти на годишно ниво; 2011 год.

100. Тоа се Универзитетот во Хајделберг, Техничкиот универзитет од Минхен, како и Лудвиг Максимилијан и Слободниот универзитет од Берлин.

Високото образование во Соединетите Држави е повеќестрано и прилично децентрализирано. Тоа се карактеризира со конкурентни и автономни институции на високото образование. Моментално, во САД има околу 4.180 колеџи и универзитети, од кои над 1.700 се таканаречени “две-годишни институции,” и 2.450 се “четири-годишни институции.” Освен околу 1.700 јавни образовни институции (со кои управуваат федералните држави, градовите или регионите каде тие се лоцирани), има и повеќе од 2.480 приватни колеџи и универзитети. “Јавните колеџи” се најбројни меѓу американските образовни институции кои траат две години и се доста практични за младите студенти што сакаат да следат подготвителни или општи часови по јазик. Моментално во САД има над 14 милиони студенти запишани на американските високообразовни институции и повеќето од овие студенти - околу 11 милиони - студираат на државни универзитети и колеџи ¹².

Според извештајот за меѓународна размена во образованието за 2007 година, подготвен од Институтот за меѓународно образование (ИИЕ), бројот на странски студенти запишани на високообразовните институции во САД во академската година 2006-2007, пораснал за 3 проценти и достигнал бројка од вкупно 582.984 студенти, а бројот на нови запишувања драстично пораснал. Растот на бројот на нови запишувања што се гледа во овогодинашните статистички податоци на отворени врати ја рефлектира динамиката, разновидноста и високиот квалитет на американските високообразовни институции на меѓународната конкурентска сцена и ја демонстрира посветеноста на владата на САД и на водечките луѓе во нивното високо образование да обезбедат добро прифаќање на меѓународните студенти.

¹² За да можете да студирате во Америка, мора да бидете во можност да ги покриете трошоците за школарина и за живот (престој). Вкупните трошоци (школарина + трошоци за живот (престој) за една година обично варираат од 15.000 до 45.000 американски долари, зависно од факултетот.

4.8. Најзастапени студиски области

Покриеноста на научни области значајно се разликува помеѓу приватните и јавните универзитети. Првите воглавно развиваат програми за потесно специјализирани подрачја од одредена научна област и насочени се кон подготовка за профили кои во моментов се најбарани од страна на студентите и/или пазарот. Најзастапени области се оние од полето на економијата (бизнис администрација, менаџмент и сл.) и информатичко-комуникациските науки кои се застапени на 8 од вкупно 9-те акредитирани приватни универзитети. Следуваат: правните науки (застапени на 6 универзитети) и политичките и филолошките науки (застапени на 5 приватни универзитети). Актуелни се и студиите за дизајн и комуникациските науки, кои се нудат на 4 универзитети. Понудата на студиски области е слична со најголемиот дел од приватните високообразовни институции во Европа, поради високата побарувачка за овие струки и ниските трошоци за реализирање на наставата. За разлика од нив, приватното образование многу слабо ги покрива областите за кои се потребни значајни инвестиции во техничка опрема и инфраструктура за истражувања.¹³

Најголемиот дел од програмите на приватните универзитети, во зависност од факултетот се или превземени и прилагодени од странски универзитети, или пак се работи според доста слични (иако редуцирани) програми како оние на државните факултети, со тоа што се внимава повеќе време да се посвети на практична работа.

¹³ A. Amaral, M. JoaoRosa, D. AmadoTavares, Portugal; and D. Supitsin, The Russian Federation; in *The Rising Role and Relevance of Private Higher Education in Europe*; P. J. Wells, J. Sadlak and L. Vlasceanu (Eds); UNESCO-CEPES, 2007

Нивната иновативност најмногу се рефлектира во понудата на одредени современи интердисциплинарни подрачја (на пр. комуникации и односи со јавност, меѓународни односи, спортски менаџмент, менаџмент на еколошки ресурси и сл.) за кои се уште не постојат развиени додипломски програми на јавните универзитети. Сепак, постојат голем број на области, особено од техничките и природните науки (технички, технолошки, земјоделски, градежни, медицински) кои не се застапени како програми на приватните универзитети.

За разлика од нив, државните универзитети нудат и програми кои не се толку примамливи за студентите меѓутоа се значајни за рамномерен развој на науката и индустријата. Сепак, она што најмногу им се замерува на државните универзитети е недоволната флексибилност во иновирање на постоечките наставни програми и креирање на нови програмски подрачја кои би биле во тек со потребите на пазарот на труд и современите научни текови.

За жал, ниту приватните универзитети не успеаа целосно да го надминат овој јаз. И покрај неколкуте иницијативи за развивање на поголем број интердисциплинарни програми кои не се застапени на државните универзитети, тие воглавно продолжуваат со отворање на студиски програми од областите кои се најзастапени на јавните универзитети (на пр. економија, право) и од кои веќе има голем број на дипломци кои не можат да се вклопат на пазарот на труд.¹⁴ Ова, проследено со 'позајмување' и превземање на наставен кадар од државните универзитети, ја намалува нивната можност за иновативност и во многу аспекти ги прави 'клонови' на државните универзитети. Сепак, разлики постојат, а дел од нив ќе бидат разгледани понатаму во анализата, (стр110-111).

¹⁴ Невработени 2.250 правници, а се отвораат нови факултети

4.9. Подготвеност за пазарот на труд

Чувството на подготвеност за пазарот на труд покрај тоа што е поврзано со типот на универзитетот, во голема мера зависи и од студиската група. Па така, бидејќи на факултетите за бизнис/економија и на техничките науки има поголема ориентираност кон пракса, и во рамките на наставата и надвор од неа - студентите се чувствуваат поспособени за вклучување на пазарот на труд.

Генерално може да се заклучи дека студентите од државните универзитети чувствуваат поголема резерва во поглед на нивното брзо и успешно вклучување на пазарот. Тоа најмногу се должи на фокусираноста кон теоретски знаења за време на студирањето, недостатокот од посети на компании/институции, предавања од експерти во областа и практична настава.

Од друга страна, додека студентите од поновите приватни факултети во најголем дел се чувствуваат спремни за брзо вклучување на пазарот на труд, дел од нив стравуваат од предрасудите кои се уште постојат кон нивните дипломи и ниво на знаења. Универзитетите се обидуваат да ја надминат оваа ситуација преку воспоставување на партнерства со различни организации/институции кои се запознаваат со квалитетите на студентите уште во текот на студирањето што потоа ги олеснува можностите за вработување.

Покрај тоа, дел од приватните универзитети преку своите центри за кариера го следат професионалниот развој на своите студенти по дипломирањето, додека на јавните не можат да се добијат официјални информации за вработеноста на студентите по дипломирањето. Тие се уште немаат развиено систем за следење на студентите по дипломирањето и користење на податоците за прилагодување на наставниот процес со цел поголема вработливост на идните студенти. Дека има сличности, но и разлики во преференцијата на квалитетите кои кандидатите за вработување треба да ги поседуваат, помеѓу развиените земји во светот и нашата земја, покажа истражувањето спроведено на примерок од 75 раководители во приватниот сектор.¹⁵ Опфатени се фирми од услужниот и производниот сектор и секторот на транспорт и трговија. Примарниот сектор или

¹⁵ Велковски, З.: *Lacrimae mundi*, Биро за развој на образованието, Скопје, 2005

земјоделските и *прехранбени* дејности не се опфатени поради нивната голема расцепканост и слабата застапеност на фирми кои би вклучувале поголем број на вработени.

Анализата на ставовите на работодавците во приватниот сектор во однос на квалитетите на работниците кои ги преферираат покажа нагласена осцилација. Од сумарниот преглед може да се види дека работодавците преферираат широка лепеза на квалитети кои кандидатот за вработување треба да ги поседува.

На ранг-листата од 10 највлијателни најфреквентни услови кои кандидатите за вработување треба да ги поседуваат се наоѓаат квалитети кои претставуваат продукт од образованието и обуката, но и такви кои подразбираат партиципација на лицата во неформалните облици на образование, како и некои персонални квалитети.

Поседувањето на стручни знаења е доминантен квалитет според кој се креира слика за подобност при процесот на вработувањето. Веднаш по него, на ранг-листата на приоритетите, се наоѓа поседувањето на возачка дозвола. Ваквата висока позиција на овој квалитет можеби на прв поглед изненадува. Меѓутоа, со оглед на тоа што во истражувањето беа опфатени и претставници од секторот на транспорт и трговија овој приоритет и не е некое големо изненадување. Доколку повеќето и во останатите сектори возачката дозвола наоѓа свое место. Уште еднаш се потврдува констатацијата дека стручните квалитети не се единствените кои ја дефинираат работната подобреност на кандидатите за вработување. Нагласено влијание се јавуваат и останатите приоритети како: способност за решавање на проблеми, комуникативноста, познавањето на странски јазик, професионалниот однос кон работата, лојалноста кон фирмата, работното искуство, способноста за логичко размислување и послушноста.

Таб. 4.1. Пожелни квалитети за вработување

		%
1.	стручни знаења	61,33
2.	возачка дозвола	46,67
3.	способност за решавање на проблеми	45,33
4.	комуникативност	41,33
5.	познавање на странски јазик	41,33
6.	професионален однос кон работата	38,67
7.	лојалност кон фирмата	37,33
8.	работно искуство	33,33
9.	способност за логичко размислување	28,00
10.	послушност	26,67
11.	широка општа култура	24,00
12.	информатички способности	21,33
13.	вештини за препознавање на грешки	16,00
14.	способност за тимска работа	13,33
15.	диплома за завршено образование	12,00
16.	креативност	5,33
17.	математички и научни познавања	4,00
18.	флексибилност и неизвесност	4,00
19.	лични врски	-
20.	литерарни вештини	-

За разлика од работодавците во услужните, работодавците во производните дејности нагласено ги преферираат стручните знаења како примарен квалитет во вработувањето. Меѓутоа, со оглед на ниското место на дипломата за завршено образование, стручните знаења, во случајов, се оние кои се проверуваат на самото место и не произлегуваат од сертификатот кој кандидатот го приложува како гаранција на личната стручна оспособеност.

V Уравнотеженост на
образовната понуда со
образовната политика

5.1 Анализа на состојбата на пазарот на труд

Главни фактори кои влијаат на тоа како младите високообразовани кадри ќе се вклопат на пазарот на труд се:

Потребите на пазарот кои првенствено зависат од развојот на економијата и следствено - потребите од вработување на високообразован кадар, струките кои се дефицитарни и суфицитарни, знаењата и вештините кои се бараат од високообразованиот кадар итн.

Потоа - состојбите во високото образование, првенствено - стручните профили кои се нудат, интересот за одредени профили од страна на студентите, флексибилноста на образовните институции, насоченоста кон развивање на одредени знаења и вештини и сл.

Анализата на соодносот помеѓу двата индикатори би требало да резултира со насоки за оформување и прилагодување на образовните и пазарните политики.

5.2 Состојбата на пазарот на труд

Високата невработеност во Македонија во текот на последните 17 години е карактеристична за сите возрасни групи. Иако стапката на невработеност (15-64 години) е благо намалена од 35.2 во 2007 на 33.2 во 3 квартал на 2008 година, таа се уште е многу висока (Табела 1).

Табела 1:

Стапка на активност на население (15-64 год) (2007-2008)

15-64 години	2007	2008-1	2008-2	2008-3	2009-1
Стапка на активност	62.8	63.5	63.4	64.0	63.3
Вработени	40.7	41.3	41.8	42.8	42.5
Невработени	35.2	35.0	34.0	33.2	32.9

Извор:

Анкета на работна сила, 2007, 2008 (1, 2, 3 квартал), 2009 (1 квартал), Завод за статистика

Ситуацијата е особено загрижувачка кај младото население (15-24 години), чија активност благо се зголемува, меѓутоа невработеноста останува висока (околу 54%) (Табела 2). Значи, повеќето од половината млади во Македонија кои активно бараат работа имаат потешкотии во наоѓање. За споредба, на светско ниво, невработеност помеѓу младите (15-24 години) е 47%, а во рамки на развиените земји - 16%. Она што е карактеристично е дека невработеноста по правило се намалува со зголемување на образовното ниво.¹⁶

¹⁶ How are Youth Faring in the Labor Market? Evidence from Around the World, Jean Fares, Claudio E. Montenegro, Peter, F. Orazem, World Bank, 2006

Во споредба со останатите земји од Централна и Источна Европа, ситуацијата во Македонија е најнеповолна. Македонија е најблиску до Србија, каде стапката на невработеност помеѓу младите е нешто под 50%. Кај другите држави, таа е значително пониска: Околу 30% во Хрватска, 15% во Словенија, околу 25% во Грција; а најниска е во Швајцарија, Ирска и Норвешка каде се движи под 10%.¹⁷

Табела 2:

Стапка на активност помеѓу млади во Р. Македонија (15-24 год) (2007-2008)

15-24 години	2007	2008-1	2008-2	2008-3	2009-1
Стапка на активност	35.9	35.6	35.4	37.4	35.1
Вработени	15.2	14.8	15.6	17.2	16.0
Невработени	57.7	58.4	56.0	53.9	54.4

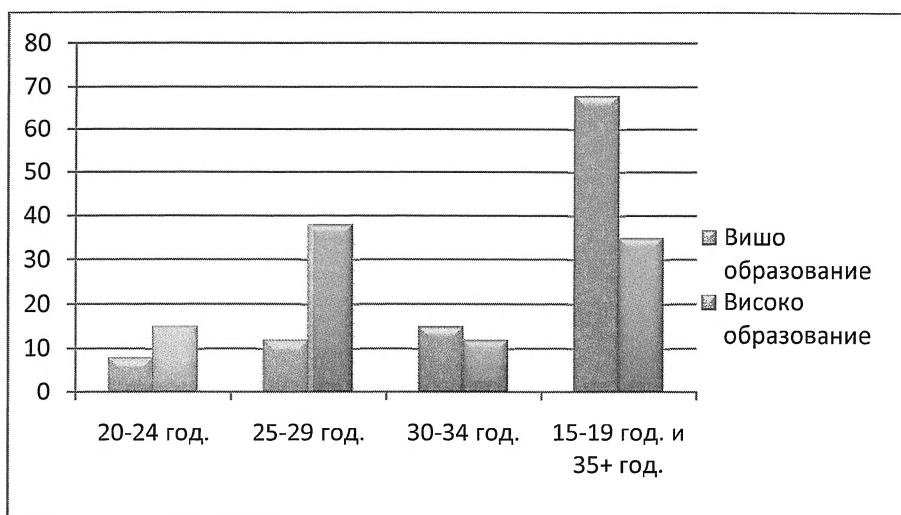
Извор:

Анкета на работна сила, 2007, 2008 (1, 2, 3 квартал), 2009 (1 квартал), Завод за статистика

Додека состојбата на активност кај младите во РМ беше прикажана во претходната табела во следниот график е прикажана состојбата на невработеноста според образование и возраст во 2007 година (график11).

¹⁷ UNCE Weekly: Economic Commission for Europe, Issue N° 266 - 28 April-2 May 2008
http://www.uncece.org/highlights/unece_weekly/weekly_2008/UNECE_Weekly_2008-266.pdf

График 11. Невработени во Р.Македонија според образование и возраст, 2007(во %)

Извор: Државен завод за статистика

Состојбата станува уште позагрижувачка со фактот што мнозинството од невработените млади и високо образовани кадри (График 12 и График 13) чекаат повеќе од две години за вработување. Нивните знаења и квалификации застаруваат, што ги прави помалку конкурентни во споредба со новите кадри на пазарот. Бидејќи голем дел од овие граѓани воопшто немале работно искуство по завршување на образованието тие се во неповолна положба и во поглед на нивните работни вештини.

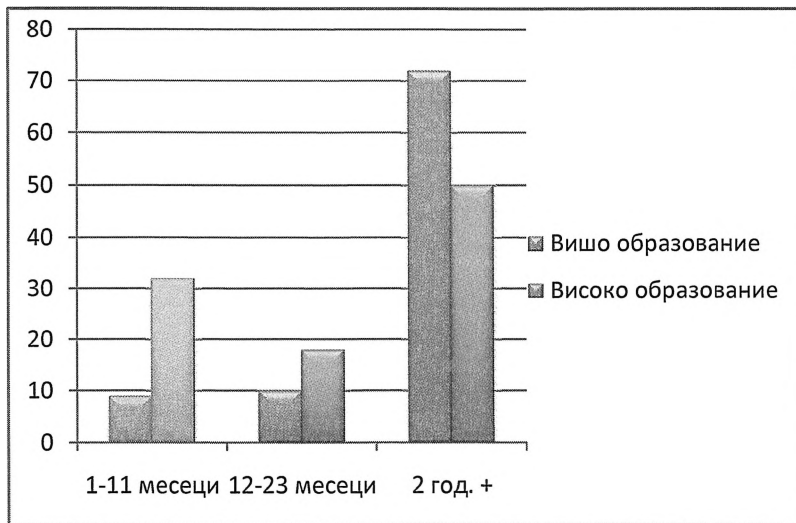
Ризикот е реален и тие може воопшто да не се вклучат на пазарот на труд, или пак доколку тоа се случи да мораат да се задоволат со позиции за кои не е задолжително поседувањето на високо образование. Додека нивната возраст се зголемува, компаниите, особено за почетничките позиции, бараат млади кадри. Од тука и заклучокот дека поради овие фактори, влогот кој бил вложен во образование на овие кадри останува залуден.

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

Додека состојбата на активност кај младите во РМ беше прикажана во претходниот график во следниот график е прикажана состојбата според образование и возраст:

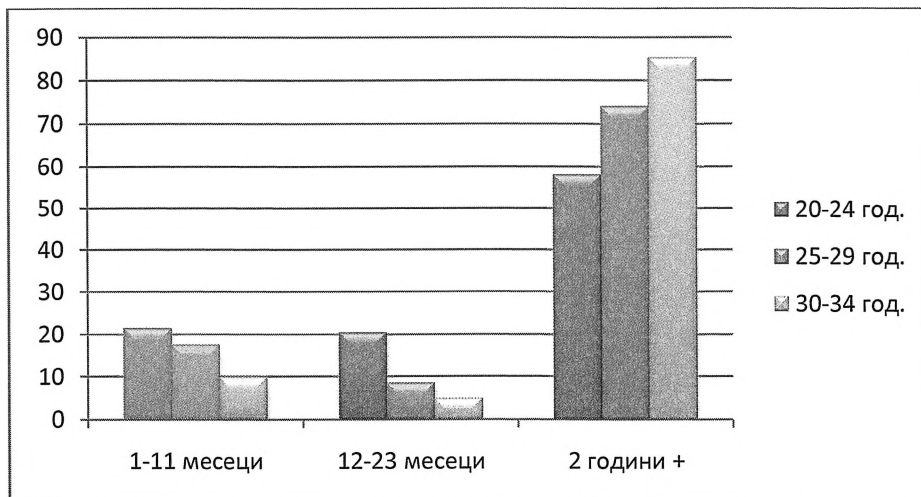
(график 12)

Долгорочна невработеност кај вишо и високо образование (во %)

Анкета на работна сила, 2007, Државен завод за статистика

График 13. Долгорочна невработеност кај млади (во %)

Вработувањето на овие кадри во најголема мера ќе зависи од потребата од нови вработувања и од усогласеноста на постоечките профили со професиите кои се бараат на

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

пазарот на труд. Обиди за предвидување на потребите од профили и вештини се направени од страна на АВРМ во 2007 година. Во Националниот извештај за потребите од вештини на пазарот на труд се укажува дека потребата од нови вработувања во текот на 2008 година ќе биде релативно мала и нема да влијае на ублажување на проблемот со невработеноста.¹⁸ *Најголемиот дел од потенцијалните вработувања биле очекувани да се случат во индустријата (77.4%), а најмал дел во финансиското посредување (1.4%).* Процената на побарувачката на лица со високо образование била дека ситуацијата ќе биде доста неповолна, т.е. околу 18% од вкупните вработувања во 2008 се очекувало да бидат на лица со високо образование. Се гледа дека пазарот нема капацитет да ги вклучи сите високообразовани кадри, особено оние со профили од општествените науки, кои иако помалку барани се помногубројни. Она што недостасува е потемелно испитување на потребите на пазарот на труд и споделување на сознанијата со цел усогласување на образовните политики.

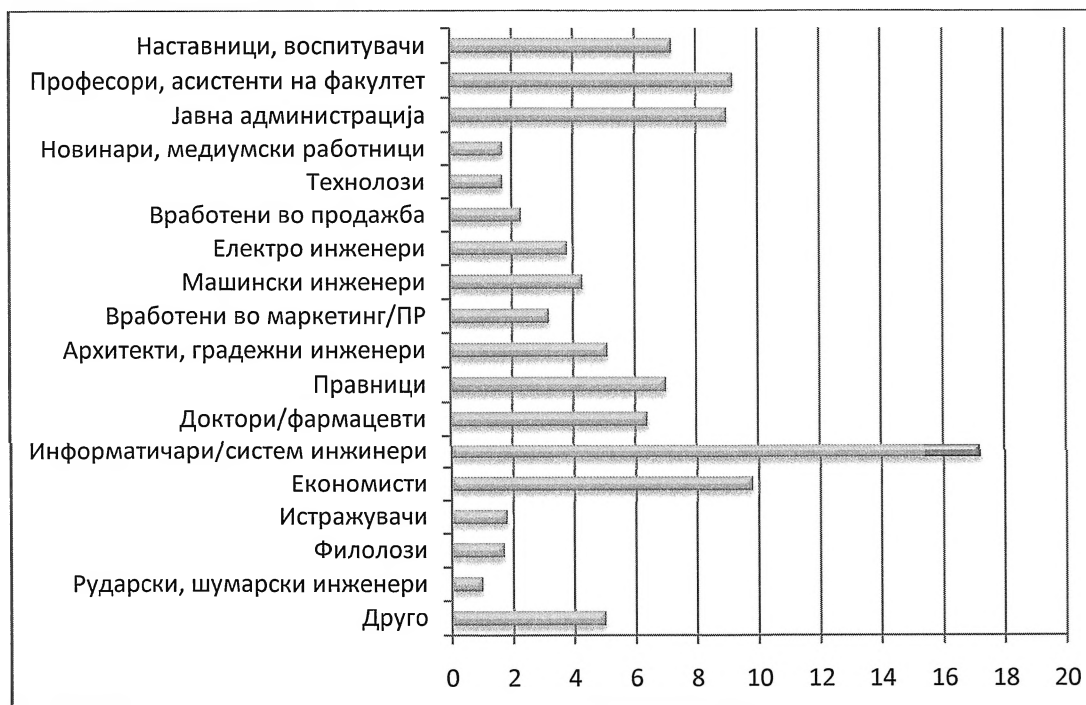
Во спротивно, резултатите нема да ја променат состојбата, туку само ќе ја дијагностицираат.

¹⁸ ПВ Национален извештај од анализата на потребите од вештини на пазарот на трудот во Република Македонија, АВРМ, 2007, стр. 12-13

5.3 Потреби за кадри на пазарот на труд

Анализата на огласите за вработување покажува дека најбарани профили се оние од сферата на информатиката (17,5%), по што следуваат економистите (9,9%) (со фокус на финансиските и профилите од бизнис-администрација) и различни профили од образовниот сектор (основно, средно и високо образование) (График 14). Овие позиции, заедно со професиите од градежна, електро и машинска област, се двојно повеќе барани од страна на приватните компании во споредба со државните компании. График 14:

Побарувачка на поединечни струки/професии

Извор; Анализа на содржина на огласи (август-ноември, 2008)

Искусствата на АВРМ генерално се совпаѓаат со резултатите добиени од анализата на огласите за вработување. И според нив, најбарани позиции од техничките струки се оние од ИТ секторот (електроинженери, програмери, систем администратори), како и машински инженери. Од општествените науки најбарани се финансиските менаџери и менаџерите за развој и продажба.

Според претставниците од овие агенции, најтешки за пополнување се високите менаџерски позиции за кои е потребно техничко знаење и подолго работно искуство (на пр. 10 години). Ваквите профили се уште ретки во Македонија затоа што развојот на современи менаџерски кадри е во зародиш. Поради тоа, 'увоз на менаџери' е процес кој во последно време зема замав.

И покрај високата невработеност, најтешки за наоѓање се профили од техничките струки. Поголемиот дел од претставници на сектори за човечки ресурси се на ставот дека генерално успеваат да најдат соодветен кадар за пополнување на работните места, но најтешко е наоѓање на добри технички профили со поголемо работно искуство, кои особено тешко се идентификуваат поради нивната ангажираност. Од профилите од општествени науки имаат најголеми потешкотии при наоѓање кадри со темелно познавање и искуство во проектен менаџмент.

Речиси сите компании примаат кадар кој тукушто завршил факултет, вообичаено како приправници, помошници и сл. Овој тренд е особено забележителен помеѓу техничките струки, каде поради дефицитот на кадри компаниите прават регрутација уште за време на студирањето. Во поглед на квалификациите, најголемиот дел констатираат дека иако тукушто дипломираните кандидати имаат солидно теоретско знаење, немаат речиси никакво практично искуство.

Општиот впечаток на експертите за ЧР е дека во Македонија нема свест за “вработливост” (employability). Кадрите се програмирани да бидат вработени, а не да бидат спремни да се вработат во секој момент.

Анализата на АВРМ исто така покажува дека најголемиот број од работодавачите (80.8%) кои биле анкетирани не се соочуваат со недостаток од работници за пополнување на огласените работни места. Сепак, мал дел (19.2%) се соочиле со недостаток од вработување на соодветни работници, и тоа најчесто поради немањето на работно искуство на потенцијалните вработени. Недостатокот најчесто бил забележан во компаниите кои припаѓаат на преработувачката индустрија.

5.4 Состојбата со високото образование во РМ

Во Македонија функционираат четири државни и пет приватни универзитети. Покрај нив постојат и осум приватни факултети. Вкупниот број на дипломирани кадри во 2007 е 8360. Во 2008 година се бележи зголемување на дипломираните кадри и прераснува во 10027 дипломирани студенти. На сето ова треба да се додаде и фактот дека во прва година во учебната 2007/2008 година се запишале 18 583 студенти.

Поради високата стапка на невработеност, уписот на факултет претставува опција на која голем број млади гледаат како на привремен излез од невработеноста. Според податоците од МОН, во 2008 дури 85% од матурантите се запишале на факултет (за разлика од 64% во 2007 и 42% во 2006). Една од причините за оваа состојба е и фактот што бројот на средни стручни училишта, како и интересот за нив, се намалува и најголем дел од средношколците по завршување на школувањето немаат конкретна ‘струка’ со која би конкурирале на пазарот на труд.

Пред основањето на приватните универзитети, значителен број ученици со послаби средношколски постигања вообичаено не продолжуваа на факултет, или пак се запишуваа на помалку атрактивни факултети каде барањата за академски успех беа пониски. Во моментот, на приватните факултети се отвораат доста атрактивни програми (бизнис, право, информатика), како резултат на понеригорозниот селективен пристап уписот на посакуваната струка за студентите станува подостапен.

Иако целта на приватните факултети/универзитети е да се водат според потребите на пазарот на труд, сепак и тие придонесуваат кон 'презаситување' на пазарот со одредени струки/профили. Следствено, политиките за намалување на квотите за упис на неколку државни факултети од општествените науки не можат реално да влијаат на усогласување на понудата и побарувачката поради тоа што остатокот на студенти го наоѓаат своето место на приватните факултети, кај кои токму програмите од општествените науки се доминантни.

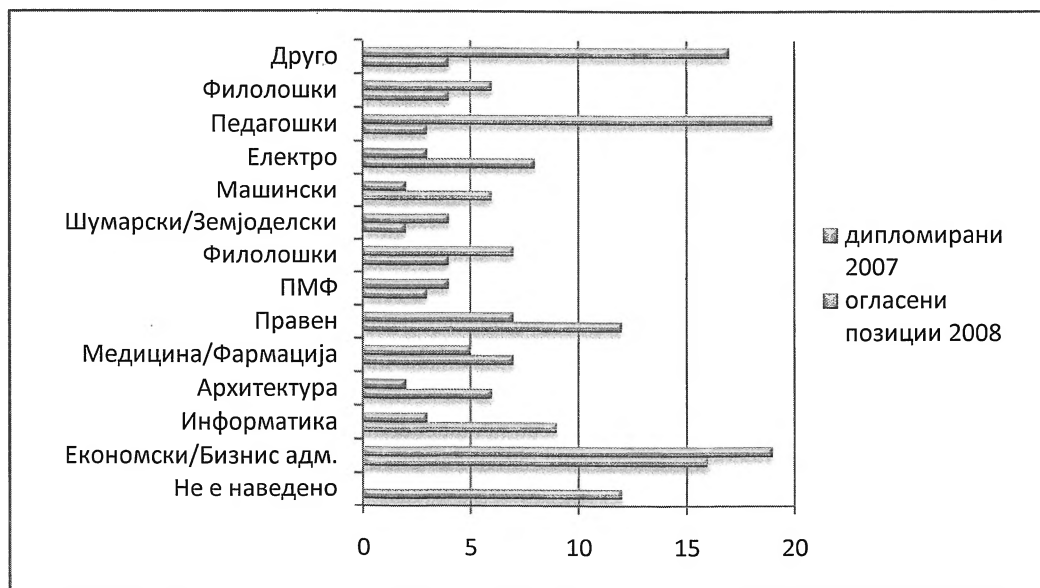
5.5 Понуда на кадри

Понудата на кадри во високото образование на РМ е диктирана од развиеноста на мрежата и структурата на високообразовните институции, во согласност со тоа, продуцирањето на кадри од општествените науки веќе подолго време е доминантно. Од Графикот 5 може да се забележи дека во 2007 година имало најголем број на дипломирани економисти и наставници/воспитувачи. Сепак, додека понудата и побарувачката на економисти е релативно усогласена, ситуацијата е најпроблематична за дипломците од педагошките факултети. Во 2007 тие сочинувале дури 19.5% од сите дипломирани кадри, а процентот на нивна побарувачка во еден

квартал од 2008 е 7.3% од вкупниот број на огласени позиции. При тоа мора да се земе во предвид дека анализата на содржина на огласите е направена во периодот август-ноември кога е најголема побарувачката на овие кадри.

График 15:

Сооднос (во %) дипломирани кадри - побарувачка на кадри според завршен факултет

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

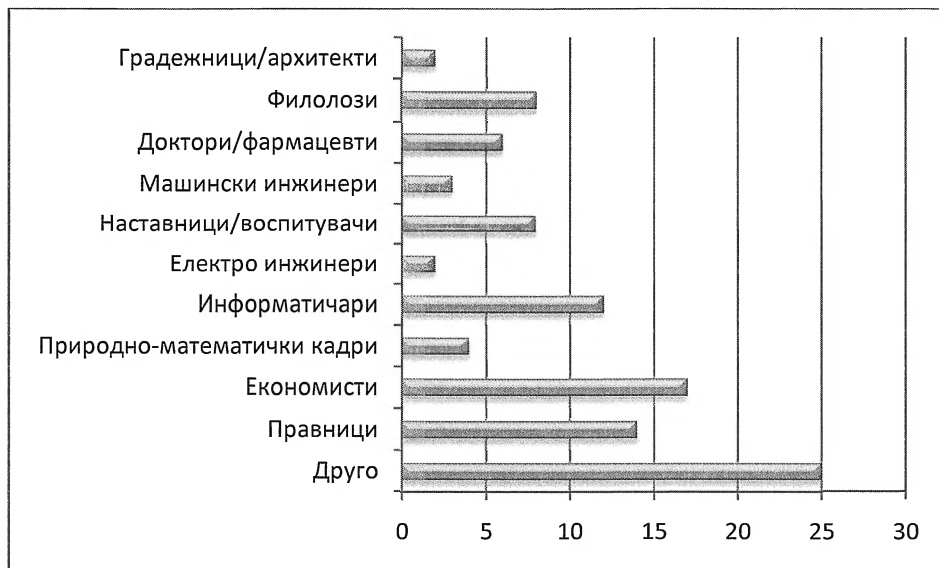
Од друга страна, информатичарите кои се најбаран кадар на пазарот се недоволно застапени помеѓу дипломците (3.1%). Поради тоа, голем број од информатичките компании поседувањето на диплома за завршен факултет не го поставуваат како услов за вработување, а дел вработуваат кадри кои се уште студираат. Сепак, и покрај ваквите алтернативни начини, ставот на повеќето претставници на информатички компании е дека она што недостасува се кадри со работно искуство, поради што често искуството го поставуваат пред дипломата.

Ситуацијата со понудата на информатички кадри се очекува да се подобри во иднина, имајќи предвид дека квотите за прием на студенти се проширени, а отворени се и нови факултети кои нудат можности за запишување на овие факултети (струки) и севкупно, бројот на запишани студенти е значително повисок (види График 16). И покрај неопходните промени, квантитетот не би требало да се стави пред квалитетот на образованието. Ако се земе во предвид дека постои дефицит во поглед на академскиот кадар по информатика, неопходни се активности за професионално академско доусовршување на нови кадри, вклучување на кадри од праксата како предавачи на факултетите, како и ангажмани за донесување на академски кадри од странство. Овие активности би требало да одат паралелно со стратегија за задржување на овој кадар во земјата поради фактот што информатичките кадри се дефицитарни во најголемиот број земји и одливот на мозоци е честа појава.

Во поглед на општествените науки, она што недостасува е поинтензивно развивање на програми во современи интердисциплинарни научни области како: односи со јавност, човечки ресурси, јавна администрација. Додека дел од факултетите (ги препознаваат овие потреби и делумно успеваат да одговорат на брзите промени на пазарот, најголемиот број остануваат ригидни во поглед на адаптирањето на наставните програми и воведување на нови области кои се барани на пазарот на труд.

ПОНУДА И ПОБАНУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

Запишани студенти во прва година според профил/струка (2007/2008)

Извор:

Завод за статистика на РМ-податоци добиени од поединечни факултети/универзитети

Во текот на следните години се очекува и пораст на процентот на дипломирани економисти и правници. Вклучувањето на овие кадри во пазарот на труд најмногу ќе зависи од развојот на стопанството и можностите за развој на претприемништвото. Сепак, улога ќе имаат стекнатите вештини во текот на студирањето, особено поради фактот што образовните институции се сеуште изложени на критики дека наставниот кадар на факултетите е фокусиран на наставните содржини, а недоволно насочен кон компетенциите кои студентите треба да ги стекнат. Согледувањата покажуваат дека образовните институции посветуваат најмало внимание на тоа како учениците/студентите ги применуваат стекнатите знаења, вештини и ставови во вистинските животни ситуации. Целно-насоченото учење кое ги интегрира знаењата, вештините и ставовите во комплексни изведби на ученикот/студентот и ги поставува како параметри за проценка на постигнувањата недостасува или многу малку е застапен во наставата.

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

Тоа подразбира не само структурни промени, туку промени во менталитетот кое вклучува фокусираност на ученикот и ориентираност кон цели и резултати.^{18a}

^{18a}EUA, Evaluation Report of UKLO, 2004, стр.11

VI

ФИНАНСИРАЊЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

*Вложувањето
во
образованието
е вложување
во иднината*

6.1 Финансирање на образованието во РМ, како услов за квалитетна понуда на образовните услуги

Едно од клучните прашања за материјалното фундаирање на образованието во Република Македонија е, секако, и системот на неговото финансирање. Тоа е значајно бидејќи, преку системот на финансирањето, се определува и местото на оваа значајна дејност во вкупните општествени односи. *Во согласност со настанатите промени во политичкиот и во економскиот систем во земјата, настануваат определени промени и во финансирањето на образованието кои се изразуваат преку:*

- ⇒ **Искажување** на јавниот интерес на државата во одделни сегменти на воспитно-образовниот процес;
- ⇒ **Целосно финансирање** на воспитно-образовната дејност во степените на образованието каде што е утврден јавниот интерес;
- ⇒ **Делумно финансирање** на дејноста на определени воспитно-образовни институции;
- ⇒ **Допуштање на можноста** за основање приватни образовни институции, во определени степени на образованието, а, со тоа, и нивно финансирање од приватни лица;
- ⇒ **Можност за заеднички вложувања** (државата и приватен капитал) за изградба на капитални објекти, згради, инфраструктура, приватно-јавно партнерство и сл.
- ⇒ **Воведување на партиципација** на учениците и на студентите во покривање на трошоците на образовните институции;
- ⇒ **Воведување донации**, камати, дивиденда, завештанија, легати и подароци како можни извори за финансирање на воспитно-образовната дејности сл.

Финасирање на предучилишното воспитание и образование, кое не е задолжително, а ги опфаќа децата од осуммесечна до петгодишна возраст, го врши државата, преку републичкиот буџет. Со средствата се финансираат :

⇒ Правата за заштита на децата;

⇒ Дејноста за јавни установи за деца, основани од Владата или од локалната самоуправа;

⇒ Изградба, одржување и опремување на објектите на јавните установи за деца и сезонските одмаралишта основани од Владата; и

⇒ Прогамските активности, во одредени облици, за унапредување и за развој на дејноста и др.

Со средства за финансирање на заштита на децата управува и располага Министерството за труд и социјална политика.

Средствата за финансирање на заштита на децата се обезбедуваат и од буџетот на општината, од буџетите на општините во градот Скопје и од буџетот на град Скопје, во согласност со одредбите на Законот за заштита на децата.

Средствата од буџетот на Р.Македонија за финансирање за заштита на децата се обезбедуваат врз основа на Програмата за развој на дејноста за заштита на децата, утврдена со закон.

Средства за финансирање на јавните детски градинки, покрај буџетот на Р.Македонија се обезбедуваат и од: фондации, легати, завештанија, средства по основа на солидарност во пари или во натура и од други извори, во согласност со Законот.

Јавната установа за деца може да обезбедува средства и од:

⇒ Корисниците ,

⇒ Продажба на сопствени производи и услуги,и

⇒ Други извори, согласно со закон.

Јавната установа за деца може да остварува средства и по основа на вршење услуги од повисок квалитет, во согласност со законот.Средствата стекнати на овој начин,Јавната установа за деца ги издвојува на посебна сметка за сопствени приходи.

Од аспект на овој труд за претприемството и менаџирањето во образованието, од особено значење е законската можност за основање на приватни установи за пружање услуги во доменот на детската заштита.Тоа се овозможува со приватна иницијатива на средства, градба на објекти, инфраструктура, опрема и сл., со што се подобрува квалитетот на услугите и се создава конкуренција на пазарот на овие услуги.

За разлика од јавните установи, приватните установи за деца остваруваат приходи од наплата на услуги од корисниците и од други извори, согласно со законот.

Финансирање на основното образование, кое трае девет години и има карактер за **задолжително образование**, го врши **државата**, преку републичкиот буџет. Одобрените средства за дејноста на основното образование се префрлаат на посебна потсметка во Министерството за образование и наука, како надлежен ресурсен орган на Владата, задолжен за образованието .

Со започнатиот процес на децентрализацијата, финансирањето на тековното одржување на основните училишта и превозот на учениците се врши со наменски додатоци од општините, а на централно ниво се останати:финансирање на платите на вработените во дејноста на основното образование, капиталните трошоци и финансирањето на материјалните трошоци за посебните основни училишта.

Средства за финансирање на основното образование се распределуваат на општините по пат на блок дотации и наменски дотации.Општината, овие средства ги распределува на

основните училишта на своето подрачје за обезбедување на реализацијата на воспитно-образовниот процес, во согласност со Законот.

Општината може да ја дополни добиената блок дотација, односно наменската дотација за образование, со средства од сопствени извори.

Законот за основното образование допушта можност средства за дејноста на основното образование да можат да се обезбедуваат и од други извори, како што се: легати, подароци, завештенија, и сл. Но тие мора да се користат исклучиво за наменети за кои се обезбедени. Бидејќи основното образование е задолжително, Министерството за образование е должно да изготви повеќе документи според кои ќе се врши финансирањето на дејноста на основното образование. Такви документи, покрај останатите се: Програмата за остварување на дејноста, Годишниот финансиски план, Годишната пресметка за трошоците кои настануваат во воспитно-образовните институции и Критиумите според кои ќе се врши распределбата на одобрените средства за основното образование од буџетот на државата.

Во Република Македонија, за дејноста на основното образование во 2006 година се обезбедени средства во износ од 5.230.500 денари. Во продолжение, следат табели кои покажуваат колку вкупно средства се издвоени за овој вид образование, во претходните четири години, бројот на ученици, бројот на паралелки, како и колку средства се издвоени по ученик, завршен ученик и паралелка.

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

година	Вкупно обезбедени средства	Вкупен број на ученици	Вкупно завршени ученици	Број на паралелки	Број на ученици во паралелка	Број на наставници на 100 ученика
002/03	5.603.744.000	235.516	30.095	10.062	23	6
003/04	5.688.654.000	229.564	29.039	9.974	23	6
004/05	5.258.166.000	223.876	28.816	9.920	23	6
005/06	5.017.410.000	218.935 235.691	/	10.108 11.046	21	6
006/07	----	228.207	27.747	10.775	23	6
007/08		220.833	27.0460	10.713	22	6

Година	Обезбедени средства по еден ученик	Обезбедени средства по завршен ученик	Обезбедени средства по една паралелка
2002/03	23.793	186.201	556.921
2003/04	24.780	195.897	570.348
2004/05	23.486	182.473	530.057
2005/06	22.917 21.288	/	496.380 454.229

Финансирањето на средното образование се врши на различни начини, во зависност од видот на училиштата (јавни, кои ги основа Владата, приватни или на локалната самоуправа). Така, средствата за јавните средни училишта ги обезбедува државата преку својот буџет, средствата на останатите училишта (приватни средни училишта) ги обезбедува основачот на тие училишта, а доколку единиците на локалната самоуправа се јават како основачи на средно училиште, тие се должни да обезбедат средства за неговата дејност .

Средствата за остварување на јавното средно образование ги обезбедува државата, преку својот буџет. Определените средства за оваа намена се ставаат на располагање на Министерството за образование и наука кое ги води на посебна подсметка за дејност на средното образование.

Средствата за финансирање на средното образование се респределуваат на општините по пат на блок дотации и наменски дотации, во согласност со Законот. Општината, овие средства, ги распределува на средните училишта на својата територија за обезбедување на реализација на воспитно-образовниот процес, во согласност со Законот.

⇒ Со Законот за средното образование е дадена можност училиштата од јавното средно образование да можат да остваруваат и други приходи, и тоа од:

⇒ партиципација на корисниците на услугите, продажба на производи и услуги кои се резултат на вршењето на дејноста;

⇒ трговските друштва, јавните претпријатија, установи и органи на државната управа во кои се остварува практична обука на учениците;

⇒ проекти одобрени од министерот;

⇒ камати, дивиденди;

⇒ легати, подароци, завештанија и други извори.

Средствата добиени по основ на овие извори мажат да се употребат за унапредување, осовременување и развој на дејноста во јавните средни училишта за што поднесува извештај до Министерството, односно до надлежниот орган на единицата на локалната самоуправа. Посебен пропис за стекнување и за распределба на средствата, стекнати на овие начини, донесува Владата на Република Македонија, а за општинските, односно за училиштата на град Скопје, надлежниот орган на единицата на локалната самоуправа.

Законот за средно образование предвидува можност за приватна иницијатива во овој степен на образование. Тоа подразбира можност за основање на приватни средни училишта, изградба на соодветни згради, инфраструктура, набавка на образовна технологија, организирање на дејноста во училиштата за производи, услуги и сл. Во нашата држава работат шест приватни средни училишта. Средствата на приватните средни училишта ги

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

обезбедува основачот на тие училишта преку услугите, добрата и производите кои ги продаваат на пазарот на образовни услуги.

За средното образование на Република Македонија, во 2006 година, биле обезбедени средства во износ од 2.333.175 денари.

Година	вкупно обезбедени средства	вкупен број на ученици	вкупно завршени ученици	број на паралелки	број на ученици во паралелка	број на наставници на 100 ученика
2002/03	2.889.472.000	93.526	23.851	3054	31	6
2003/04	2.840.230.000	93.791	23.621	3082	30	6
2004/05	2.705.156.000	94.053	24.225	3134	30	6
2005/06	2.237.070.000	95.869	25.588	3181	30	6
2006/07	/	93.763	25.629	3219	29	6
2007/08	/	92.753	24.700	3237	28,8	6

Година	Обезбедени средства по еден ученик	Обезбедени средства по завршен ученик	Обезбедени средства по една паралелка
2002/03	30.894	121.146	946.127
2003/04	30.282	120.242	906.263
2004/05	28.762	111.668	863.164
2005/06	23.334	/	703.260

Финансирањето на високото образование, во најголем дел, се врши преку буџетот на државата. Обезбедените средства се префрлаат на посебна потсметка за дејноста на високото образование и се ставаат на располагање на Министерството за образование и наука. Со донесувањето на новиот Закон за високото образование и на неговите измени, допуштена е можноста за основање високообразовни установи од страна на домашни и на странски приватни лица, со што е отворена можноста и за финансирање на тие установи од страна на нивните основачи. На територијата на Република Македонија, постојат и функционираат четири државни универзитети, и тоа: Универзитетот “Св. Кирил и Методиј”- Скопје, Универзитетот “Св. Климент Охридски”- Битола, Универзитетот “Гоце Делчев”- Штип и Државниот универзитет во Тетово. Средствата издвоени од буџетот на МОН за високо образование во принцип се насочени кон овие институции. Во Р. Македонија покрај на државните универзитети Министерството за образование и наука финансира и одредени студиски програми и на приватните универзитети, како што е Универзитетот ЈИЕ во Тетово. Во согласност со новите решенија, веќе функционираат приватните високообразовни установи: Европски универзитет-Скопје, Југоисточноевропски универзитет-Тетово, ФОН-Скопје, “Американски колеџ”-Скопје, Универзитет Њујорк во Скопје, Факултет за туризам-Скопје, Академија Италијана-Скопје, Факултет за менаџмент и информатички технологии (МИТ)-Скопје, Славјански универзитет во Битола и во Св. Николе, Висока школа за новинарство и односи со јавноста-Скопје, Факултет за бизнис-Скопје, Бизнис академија Смилевски (БАС)-Скопје и др. При верските заедници во Р. М функционираат и Православен богословски факултет во Скопје-Скопје и Факултетот за

исламски науки-Скопје.Со тоа се создадоа услови за конкуренција во високото образование во државата.

Според новото решение, јавните потреби и интереси во доменот на високото образование се утврдуваат со програмата која ја донесува Владата на Република Македонија.По правило, програмата за дејноста на високото образование треба да ги содржи следните елементи :

⇒ Целите на развојот на високообразовната дејност, правците и развојот во кои спаѓа мрежата на високообразовните институции;

⇒ Потребните профили на кадри;

⇒ Бројот на наставниците и на соработниците, просторот и опремата ;

⇒ Стандардите за вршење на високообразовната дејност; и

⇒ Обемот на средствата потребни за остварување на високообразовната дејност.

Според тоа, усвојувајќи ја програмата за дејност на јавното високо образование, Владата на Република Македонија го определува и обемот на средствата наменети за таа дејност.Новина во Законот за високо образование е и тоа што се предвидува формирање Совет за финансирање на високообразовната дејност, преку кој ќе се финансира дејноста на високото образование.Во надлежност на Советот за финансирање на високото образование е донесување нови мерила и критериуми за утврдување на цената на образовните услуги на високото образование во Републиката.Тие треба да бидат усвоени од Владата на Р.Македонија, која преку ресорното министерство се јавува во улога на финансиер на образованието кое има јавен карактер. Според овие предлог критериуми основни се три параметри врз основа на кои се формира цената на услугите на високообразовните институции и тоа:

- Програмата или програмите за високообразовната дејност која ја реализира установата;

- Утврдените критериуми, нормативи и стандарди за остварување на високообразовната дејност;
- Квалитетот на извршените работи.

Елементи врз основа на кои се утврдува цената на услугите што ги дава високообразовната установа се следните:

- Платите на наставно-научниот, соработничкиот и административно-техничкиот кадар кои ја остваруваат дејноста на факултетот;
- Материјални трошоци за остварување на дејноста;
- Нематеријални трошоци;
- Средствата потребни за проширување, унапредување и осовременување на материјалната основа на дејноста;
- Средствата потребни за стручната дејност на установата;
- Амортизација на основните средства по стапка пропишана со закон.

Советот за финансирање на високото образование, покрај средствата од републичкиот буџет, може да прибира средства и од други извори, како што се :

- Вршењето на образовни услуги на правни и на физички домашни и странски лица;
- Продавањето научни и стручни услуги и производи на правни и на физички домашни и странски лица;
- Камати и дивиденди,
- Приходи по однос на авторски права во сопственост на високообразовна установа
- Легати, подароци, завештенија, фондации, партиципации и сл.

Со овие средства, високообразовната установа располага според намената на давателот. Државната високообразовна установа може да воведо кофинансирање на трошоците за студирање доколку не остварува средства од советот на тие потреби. Условите под кои се воведува кофинансирањето ги усогласува универзитетот во чиј состав е државната високообразовна институција и Владата на Р.Македонија.

Во периодот 2002-2006 година износот на средства за потребите на високото образование во Р.Македонија обезбеден со буџетот, изнесува:

Година	Вкупно обезбедени средства	Вкупен број на студенти	Број на дипломирани студенти	Издвоени средства по студент	Издвоени средства по дипломиран студент
2002/03	2.287.580.00	45.673	4404	50.086	519.432
2003/04	2.413.985.00	46.697	5010	51.695	481.833
2004/05	3.004.846.00	49.364	5397	60.871	556.762
2005/06	2.756.486.00	48.368	/	56.990	/

За периодот 2006-2009 година, износот на овие средства е даден во приложената табела:

Година	Вкупно обезбедени буџетски средства за високо образование	Учество на основниот буџет за образование (%)	Учество на вкупниот буџет на државата (%)
006	1.191.704.00	11,51	1,32
007	1.162.627.00	10,12	1,43
008	2.372.171.00	14,02	2,33
009	2.219.300.00	13,20	1,88

Само за споредување, во прилог ја даваме табелата за економската сметка на образованието финансирано според активностите од предавањето во Франција.¹⁹

Активности од предавања								
Почетен курс		Втор степен	Висш (погорен курс)	Различен, комбиниран	Присоединети Активности, дополнителни	Добар имот од услуги	Вкупен збир	
Национално образование	55.499	97.397	27.733	1.745	18.079	596	204.466	
Други министерства	160	4.297	4.105	13.819	1.776	0	24.157	
Општини	27.924	5.481	180	2.737	6.362	5.582	49.266	
Департмани	796	3.091	279	223	210	5.468	10.067	
Региони	36	4.225	205	2.501	100	0	7.073	
Вкупно админ. и јавен сектор	84.415	114.846	32.966	21.333	26.665	12.646	296.288	
Претпријатија	0	1.791	1.845	14.038	210	0	17.884	
Заштеди-до								
Ноќ работење	1.180	2.375	1.629	7.784	14.501	13.768	41.237	
Вкупно	85.595	119.012	36.440	43.155	41.376	26.414	355.409	

¹⁹ Гоцевски Т.(2010) Образовен менаџмент ; Филозофски факултет Скопје, стр 85

VII

**Менаџирањето со образованието во РМ,
како услов за флексибилна и квалитетна
понуда на образовните услуги**

7.1. Компетенции кои треба да ги поседува идеалниот кандидат

На современиот пазар на труд факултетската диплома не е единствениот критериум за конкурирање на одредено работно место. Работодавците се почесто имаат тесно дефинирана листа на компетенции (знаења, вештини, способности, лични карактеристики)²⁰ кои кандидатите треба да ги поседуваат, кои се движат од специфични знаења и вештини до лични карактеристики на кандидатите. Поголемите компании често вршат тестирања со цел да го одберат најсоодветниот кандидат.

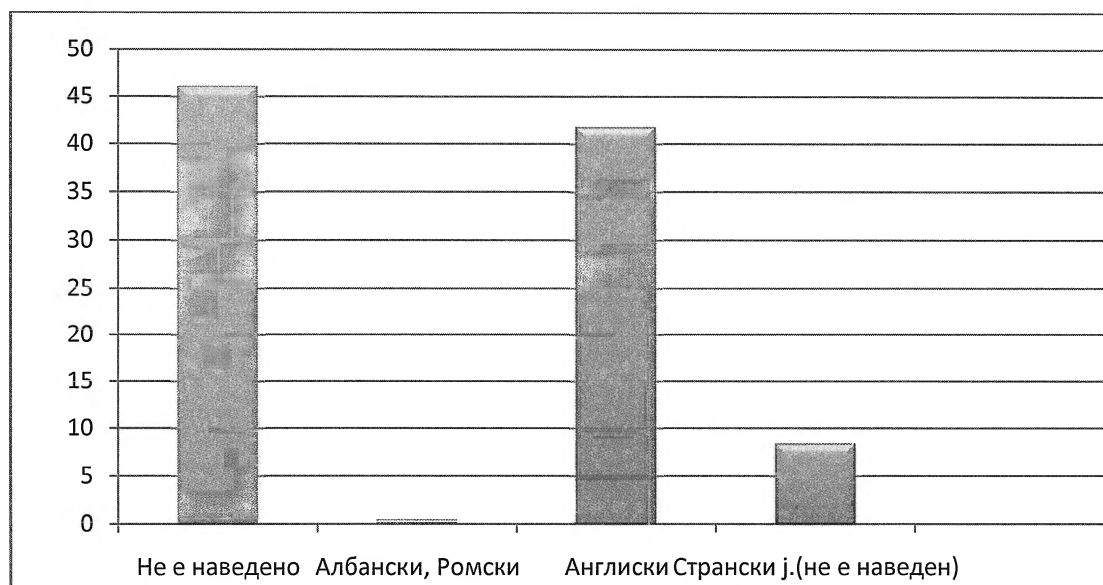
Во анализата на АВРМ за потребите од знаења и вештини на нововработените, работодавците како најзначајни ги издвоиле: знаењето на јазици, компјутерските вештини, вештините за комуникација, организација и тимска работа.

Анализата на огласите за вработување го потврдува ова. Иако за помалку од половината од позициите (46%), познавањето на странски јазик не е наведено како критериум за вработување, сите останати го наведуваат како еден од најважните критериуми (График17). Најчесто се бара солидно познавање на англиски јазик (42%), а во мал дел од огласите (3%) покрај англискиот потребно е познавање на уште еден странски јазик. Познавањето на странски јазик било поставено како услов за 60% од приватните и 43% од државните институции/компаниии. Од поглед на дејноста, познавањето на странски јазик е најважно за кандидатите за работа во компаниите од сферата на економија/финансии, информатика и високообразовните институции.

²⁰ термини повремено ќе се користат во текстот како синоними на терминот-компетенции

График 17.

Познавање на јазици како критериум за вработување

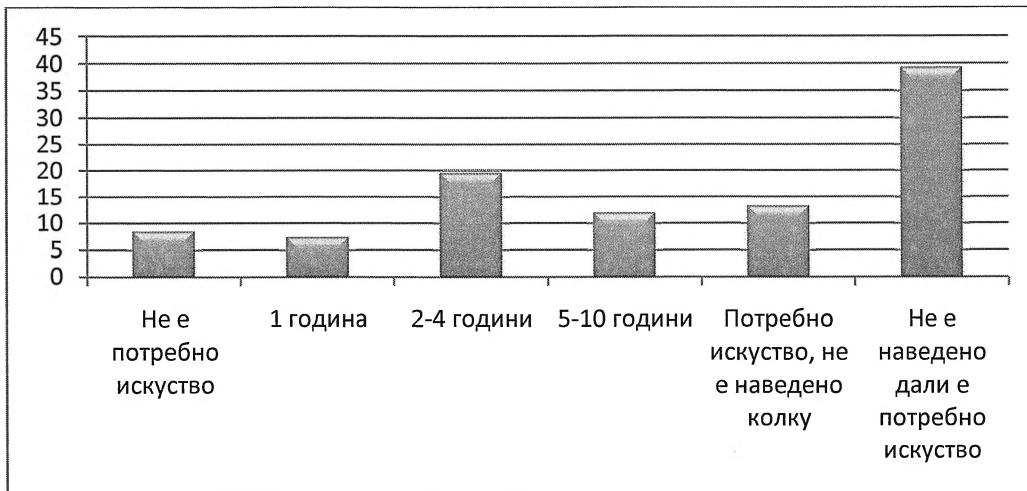
извор: Анализа на огласи за вработување август-ноември, 2008

Имањето на претходно работно искуство е наведено како предуслов кај повеќе од половината од работните места (53%), иако кај дел од нив не е наведена должината на работно искуство (График 18). Најчесто се бара искуство од 2-4 години. Иако за речиси половината од позициите не е конкретно наведена потребата од работно искуство, за само 8.5% е експлицитно наведено дека кандидатите не е потребно да поседуваат работно искуство. Би можело да се заклучи дека тукушто дипломираните високообразовани кадри кои немале практично искуство би требало да го бараат своето вработување во рамките на овие 8.5% позиции, што уште повеќе им ги стеснува можностите за вработување.

Работното искуство е помалку важно за дипломците од техничките струки (електро, машинска, информатика), а позначајно за оние со економски и правен факултет. Оваа ситуација е доста логична поради фактот што оние од првите струки се помалубројни и потешко е да се најдат кандидати кои поседуваат соодветни квалификации и работно искуство.

График 18.

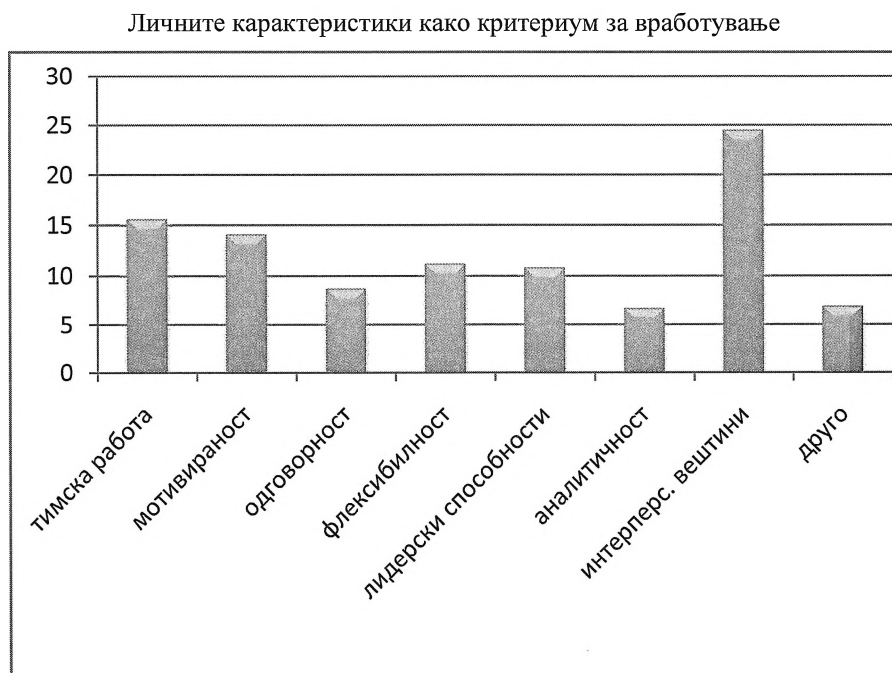
Работното искуство како критериум за вработување

Компјутерските вештини се поставени како услов за 33% од огласените позиции и вообичаено се однесуваат на познавање на MS Office пакетот. Во 19% од огласените позиции (вообичаено за техничките профили) како дополнителен услов се бара и поседување на напредни компјутерски вештини, најчесто: SQL, NET, AutoCAD и Oracle.

Покрај барањата за познавање на јазици, работно искуство и компјутерски вештини, се повеќе се потенцира улогата на поседување на одредени лични карактеристики (таканаречени soft-skills) кои се значајни за работното место. Тоа се пред се добрите интерперсонални вештини (комуникација, преговарање) на кандидатите, кои се наведени во 15% од вкупниот број огласи (или 25% од огласите во кои се наведени лични карактеристики) - (График 19). Тие се најзастапени како значајни карактеристики за кандидатите од ИТ, финансискиот/економскиот и правниот сектор. За првите речиси еднакво е важно да се одговорни, флексибилни и мотивирани. За вработените од секторот финансии/економија, право и јавна администрација како следна важна карактеристика се смета способноста за тимска работа.

График 19.

Постојат очигледни разлики во поглед на карактеристиките кои се бараат од потенцијалните вработени во приватниот и државниот сектор. Додека интерперсоналните вештини се сметаат за значајни карактеристики од страна на речиси сите видови компании (наведени се во огласите на 24% од приватните, 20% од државните, 44% од невладините и меѓународните организации)²¹, одреден број од карактеристиките се разликуваат според важноста која им се придава од страна на различните компании. Додека аналитичките и лидерските способности се позначајни за приватните компании (и двете се застапени во 11% од огласите), кај државните се застапени во 1 и 2.7% од огласите. Од друга страна, одговорноста (лојалноста) се смета за еден од приоритетните квалитети од страна на државните институции (18.6%), а помал приоритет за приватните компании (6%).

Претставниците на приватните агенции за вработување нагласуваат дека вообичаено работодавците немаат прецизно дефинирано карактеристики на кандидатите, што може да се забележи и од големиот број на огласи во кои не се наведени карактеристики. Најчесто бараат 'добар човек', имаат прецизирано возраст и сл. Работното искуство исто така е една од карактеристиките која е многу значајна за работодавците.

Скоро никој не сака тукушто завршени кадри. Минимум бараат 1-2 години работно искуство заради некоја гаранција дека стекнале работни навики.

Оние пак кои бараат кадри без работно искуство, најмногу се интересираат за интелектуалните и социјалните карактеристики на кандидатите.

Работното искуство е помалку важно за големите компании кои често сакаат да земаат кадри кои понатаму ќе ги обучуваат во согласност со нивните потреби. Сепак, во тој случај работодавците ги интересираат бројки, на пр. ниво на интелигенција, социјални вештини и сл. индикатори прикажани преку бројки.

21 Процентите се изведени од вкупниот број на компании според видот на сопственост (приватна, државна, меѓународна/ невладина) кои во огласите навеле одредени лични карактеристики

Познавањето на странски јазик и основни компјутерски апликации се исто така основни вештини кои се бараат од секој кандидат, како и неформалното образование. Од таканаречените soft- skills најважни им се вештините за: презентација, раководење, проектен менаџмент, донесување одлуки и сл.

Интервјуираните претставници на агенции за вработување се согласуваат дека на компаниите често личните карактеристики на кандидатите им се поважни од вештините.

Важно им е да бидат лојални, вредни, иницијативни.

Вештините можат да се научат, а тие сакаат да ги профилираат кадрите по нивен терк.

Според добиените податоци, профилот на идеалниот кандидат би бил следниот:

- Добро го владее англискиот јазик
- Има работно искуство од 1-4 години
- Добро владее со апликациите на MS Office
- Поседува добри интерперсонални вештини
- (комуникација, преговарање, способност за тимска работа)
- Вреден е и одговорен
- Мотивиран за континуирано дообразување
- Поседува возачка дозвола и е на возраст од 25-35 години

7.2. Квалификации на понудениот кадар

Прилично е едноставно да се дефинира идеалниот кандидат за одредена позиција, но колку е реално да се очекува дека може да се најде таков? Генералниот став на специјалистите за човечки ресурси е дека кадрите на пазарот се релативно добро подготвени во поглед на професионалните (теоретски) знаења, освен дел од техничките профили чии знаења често се поназад од современите текови на пазарот.

Стручните вештини потребни за интернационалните индустриски компании се 10 години понапред од она што се учи кај нас.

Во овој контекст, истражувањето на МАСИТ²² со кое биле опфатени голем број на ИТ компании во земјава укажува дека дури 88% од анкетираниите се изјасниле дека факултетите од каде што доаѓаат кандидатите за работа само делумно ги задоволуваат нивните потреби, а 11% сметаат дека дипломата со која доаѓаат практично е безвредна бидејќи знаењето со кое излегле од факултетот не ги задоволува потребите на компанијата. Половината сметаат дека на студентите им е потребно околу три месеци до половина година за да се вклопат во работата на компанијата, најмногу поради отсуството на практична работа.

На современиот пазар на труд факултетската диплома не е единствениот критериум за конкурирање на одредено работно место.

Поради овие пропусти во квалификациите на кандидатите, агенциите практикуваат да бараат потенцијални работници кои се најблиску до она што се бара, за потоа да се дообучат во компанијата. Сепак, со тоа се пролонгира периодот кој е потребен за работникот потполно да се интегрира во компанијата.

²² MASIT (Macedonian Association of Information Technology), The Macedonian Information Technology (IT) Workforce Demand Survey, 2005

Ставовите во поглед на професионалните вештини на тукушто дипломираните високообразовани кадри за успешно вклучување на пазарот на труд се различни, иако владее генерално убедување дека постои неусогласеност помеѓу понудата и побарувачката на вештини. Како фактори за оваа ситуација беа идентификувани следниве:

Недоволна стручна насоченост на образовните програми

Факултетите нудат премногу генерални програми, кои опфаќаат доста широк опсег на области на изучување, поради што слабо се прилагодуваат на потребите на пазарот.

Застареност на образовниот систем кој води кон недостиг на современи стручни познавања

Покрај недоволната насоченост на програмите, тие истовремено се и застарени и недоволно се прилагодуваат кон современите текови на индустријата. Ова, предизвикува голем дел од кадрите во секторите кои се во брз развој да се приучени, а малите и средни претпријатија немаат средства да инвестираат во нивна професионална дообука.

Недостатокот на практично искуство на наставниот кадар на факултетите.

Тенденција кон знаење и занемарување на вештините на студентите.

Ситуацијата со недоволни практични вештини на наставниот кадар резултира со фокусираност кон теоретски знаења и занемарување на вештините на студентите. Поради ова, тие понатаму имаат потешкотии да се прилагодат на работното место поради неопходноста да развиваат нови вештини.

Она за што сите се согласуваат дека најмногу недостасува се т.н. soft-skills (презентациски способности, лидерски способности и способност за донесување одлуки, работа во деловно опкружување и сл.), особено за работа во интернационални компании. Исто така, професионалноста и одговорноста (работните навики) на вработените се сметаат за карактеристики кои поретко се наоѓаат кај кандидатите. Дел од големите компании со цел

надминување на овие препреки организираат обуки за новите кандидати каде меѓу другото ги запознаваат кандидатите со каналите на комуникација во компанијата.

7.3 Приватни и државни универзитети

Компаративен пристап

Досегашните анализи покажуваат дека иако постои дискрепанца во поглед на одредени индикатори помеѓу различните типови на универзитети, во одредени аспекти има повеќе разлики помеѓу различни факултети/катедри на еден ист универзитет отколку помеѓу различните универзитети. Разликите се особено евидентни во случајот на УКИМ каде и покрај неодамна започнатата интеграција на универзитетот, индивидуалните факултети се уште се прилично автономни во поглед на реализација на наставата и останатите активности.

Исто така, имајќи предвид дека УЈИЕ од 2008 година е јавно-приватен непрофитен универзитет неговите карактеристики во моментот се наоѓаат помеѓу оние на приватните и јавните универзитети, во поглед на висината на школарината, како и во поглед на преостанатите индикатори.

Истражувањето не ги опфаќа сите универзитети, поради што заклучоците не би требало да се генерализираат и се однесуваат само на универзитетите и факултетите кои беа вклучени во истражувањето. Целта е заклучоците да претставуваат иницијатива за понатамошно континуирано следење на темата - квалитет во високото образование. Во основа, позитивни и негативни аспекти можат да се забележат на двата вида универзитети што претставува добра основа за размена на успешни практики.

Врз основа на извршените анализи на организацијата, управувањето, опременоста, студиските програми може да се дојде до одредени заклучоци, а тоа е дека државните

универзитети нудат добри теоретски знаења, додека развојот на практиката кај голем дел е запоставен, поради што студентите во најголем дел не се чувствуваат спремни за вклучување на пазарот на труд. Исто така, недостасува флексибилност во поглед на развој на нови наставни групи и програми, делумно поради недоволната автономија, а делумно поради гломазноста на универзитетите и потешкотиите при интегрирање на поединечните факултети/катедри. *Поради тоа, политиките за дисперзирање на студиите можат да резултираат со уште поголеми бирократски потешкотии во намерата за трансформирање во современи универзитетски центри.*

Приватните универзитети нудат подобри технички услови, но редуцирани се во поглед на понудата на програми и предмети. Проблемот кај дел од нив е во развивањето на нови програми без комплетно подготвен кадар и материјали за учење. Повеќе се фокусираат на развивање на бизнис вештините на студентите и имаат тенденција на излегување надвор од академските рамки во 'реалниот свет'. Релативно брзо ги модифицираат наставните програми и планови, но тоа не резултира секогаш со квалитетна програма, честопати поради недостатокот на соодветен наставен кадар и редуцираното професионално усовршување на постоечкиот кадар.

Студентите се чувствуваат положјални кон универзитетот, но истовремено и поограничени во изразувањето критики кон истиот.

На приватните факултети постои тенденција на мотивација на студентите за учење, преку воспоставување на менторски систем, кој подразбира наставникот да му биде достапен на студентот во секое време и да го насочува неговото учење. Иако постојат уверувања дека академските критериуми се пониски во споредба со јавните универзитети, општиот став е дека ако студентот има мотивација - има поголеми шанси да се стекне со соодветни знаења и компетенции. Сепак, треба да се работи на менување на практиките (или само перцепциите) дека критериумите се намалуваат со цел да им се овозможи поминување на послабите студенти (на пример на некои факултети присутноста на часови и пишувањето на семинарски се речиси сигурна карта за положување на испитот).

За жал, и двата типа универзитети се уште не го применуваат комплетно концептот на “настава центрирана околу ученикот” (Student-Centered Learning). Иако постојат зачетоци на ваков вид настава, традиционалните методи се се уште доминантни кога станува збор за наставата, а уште повеќе во оценувањето.

Работодавците се помалку прават разлики во поглед на универзитетот од кој доаѓаат студентите. Големите компании редовно спроведуваат тестирања кои, според нив, не укажуваат на значајни разлики во постигнувањата од страна на студентите од различни универзитети. Иако голем дел од компаниите се уште немале искуство со дипломците од приватните универзитети, во зависност од дејноста, едните или другите дипломци се сметаат како посpremни. Конкретно, дипломците на бизнис/економија од приватните универзитети се смета дека имаат поразвиени практични вештини, додека дипломците по информатика од јавните универзитети се сметаат за “поупотреблив” кадар од страна на ИТ компаниите.

Приватни	Државни	Приватни	Државни
Понатамошно развивање и продлабочување на соработката со пазарот на труд	<i>Одржување на добриот углед на пазарот на труд</i>	Недоверба во квалитетот од страна на пошироката јавност	<i>Бавна прилагодливост кон условите на пазарот на труд</i>
Флексибилност во поглед на можноста за прилагодување на наставните програми	<i>Одржување на солидниот углед помеѓу странските високообразовни институции</i>	Запишување на студенти со послаб средношколски успех (потенцијално послаби предзнаења)	<i>Одлив на студенти и кадар на приватни факултети</i>
Можност за добивање на лиценци од странски универзитети	<i>Давање на можност за студии на квалитетни студенти со неповолна социо-економска положба</i>	Релативно високи школарини, некои бараат и дополнителни трошоци	<i>Недоволна искористеност на наставничките потенцијали</i>
Доволно средства за обезбедување на современи услови за студирање (збогатување на библиотеките, ИКТ опрема, странски предавачи)	<i>Активирање на истражувачките потенцијали на кадарот</i>	Недоволна доверба од страна на дел од претставниците на пазарот на труд во поглед на квалификациите на дипломците	<i>Слаба автономија при одлучувањето - финансиска нестабилност и слабо планирање</i>
Се поголема елита на граѓани кои се подготвени да платат за високо образование	<i>Отворање на позиции за нов млад наставен кадар</i>	Сомневања за ниски критериуми во поглед на нивото на знаење на студентите	<i>Голема оптовареност на студентите</i>
		Недостаток на селекција на кандидатите при упис	<i>Слаба соработливост на наставниот кадар со студентите</i>
Потенцијален наплив од студенти кои ги напуштаат јавните универзитети за да се запишат на приватен	<i>Потврдување и зајакнување на истражувачките капацитети преку отворање на истражувачки центри</i>	Понекогаш се доживуваат како приватни компании, а не образовни институции	<i>Сомневања за корупција</i>
			<i>Дисперзирани студии -закана за квалитетот</i>

Приватни	Државни	Приватни	Државни
Понуда на интердисциплинарни наставни подрачја, кои се нови и дефицитарни на пазарот	<i>Долгогодишна традиција на високо образование</i>	Недостаток од соодветен наставен кадар	<i>Недоволна флексибилност на наставните програми</i>
Тенденција за вработувањена кадар кој завршил во странство	<i>Понуда на катедри/факултети кои ги нема на приватните универзитети (особено од природните и техничките науки)</i>	Преголема насоченост кон промоција на техничките и просторните услови наспроти академските	<i>Се уште доминантен авторитарен однос на кадарот</i>
Контакти со пазарот (Центри за кариера и сл.)	<i>Понуда на поголем број (изборни) наставни предмети</i>	Наставни програми превземени од други институции, недоразвиени или неприлагодени	<i>Релативно високи школарини за студентите кои не се во државната квота</i>
Современи услови за студирање	<i>Развиена соработка со странски високообразовни институции</i>	Доста тесно фокусирани наставни програми (специјалистички)	<i>Слаба вклученост на студентите во научноистражувачката работа, Нерамномерен интерес на студентите за различни студиски програми</i>
Насоченост кон практична настава (посети на институции, поврзување на студентите со компании за пракса)	<i>Долгогодишна научно истражувачка дејност</i>	Понекогаш од страна на јавноста се доживуваат како приватни компании	<i>Недоволна достапност на наставниот и административниот кадар</i>
Организирање на голем број вон наставни активности (форуми, конференции, семинари) во рамките на универзитетот	<i>Запишани студенти со соодветни предзнаења</i>	Недоволно развиен систем на 'Student-Centered Learning'	<i>Недоволна вклученост на студентите во донесувањето одлуки</i>
Наставниот кадар е лесно достапен и отворен за соработка со студентите	<i>Голем интерес за студирање</i>	Мал број на програми од природните и техничките науки	<i>Фокусираност на знаења, наспроти компетенции</i>
Редуцирани можности за корупција	<i>Достапна школарина за студентите во државната квота</i>	Недоволна фокусираност на научноистражувачка работа	<i>Непостоење или недоволна контрола на студентската пракса</i>
Поедноставно бирократско функционирање	<i>Развиени постдипломски (особено докторски) студии</i>		<i>Недостаток на евиденција за успехот на студентите на пазарот на труд</i>
Солидно функционирање на ЕКТС	<i>Постоењена т.н. Центри на одличност (коисеиздојуваат по академските и истражувачките постигнувања)</i>		

Како до поквалитетно високо образование?

Препораки

Имајќи во предвид дека една од главните забелешки на јавните универзитети е недоволната грижа за студентите - неопходно е **посветување на поголемо внимание на односот со студентите**, конкретно:

- Достапност за време на термините предвидени за консултации
- Обезбедување на студентите со електронски адреси на кадарот и воспоставување на пракса на комуникација преку e-mail
- Воспоставување на менторски однос и превземање поголема одговорност за напредокот на студентите. За постигнување на оваа цел неопходно е вработување на дополнителен наставен кадар на факултетите каде соодносот наставник- студент е неповолен.
- Поголемо учество на студентите при одлучување за аспектите како: методи на настава, теми во наставната програма, учебни помагала и сл.

Во поглед на достапноста на кадарот особено опасна може да биде политиката на **дисперзирани студии**, доколку не се води грижа за регрутирање на нов наставен кадар и обезбедување на соодветни услови за студирање (библиотеки, училници и сл.) на дисперзираните студии. Според тоа, за успешно реализирање на оваа политика е неопходно да се обезбеди **наставен кадар кој би бил постојано присутен во институцијата**, а не само еднаш неделно. Намалувањето на трошоците за студирање не смее да биде на штета на намалување на квалитетот на студиите.

Општиот впечаток е дека овие универзитети бавно се прилагодуваат на потребите на пазарот на труд, поради што неопходно е **континуирано следење на потребите на локалниот и глобалниот пазар и пофлексибилно реагирање на нив преку:**

Зајакнување на контактите со пазарот, на пример преку поголемо вклучување на практичари како предавачи, ангажирање во наоѓање и следење на студентската пракса,

вклучување на практичарите при креирањето на наставните програми и сл. Континуирано следење на успехот на дипломираните студенти на пазарот на труд. Воспоставување на пофлексибилни механизми за менување на наставните програми.

Неефикасната администрација е уште еден од факторите кои ги одвлекуваат студентите од студирање на јавен универзитет. Скоро воведените системи на електронско водење на податоци не функционираат секаде, а на некои факултети функционираат со големи потешкотии. Неопходна е соодветна обука на администрацијата за работа со новите системи, а доколку е потребно - вработување на дополнителен административен и технички кадар со цел достапност до студентите во секое време.

Иако дел од факултетите спроведуваат евалуација која го опфаќа наставниот кадар и програми, таа честопати се сведува на формалност без реална употреба на резултатите за анализа на состојбата и соодветно реагирање за надминување на недостатоците.

Континуираната евалуација со која ќе бидат опфатени поголем број од студентите, наставниот кадар и администрацијата може да биде неисцрпен извор на информации за подобрување. Нејзиното реализирање не чини многу, а за да се намалат трошоците дел од студентите можат да се вклучат како истражувачи/ помошници.

Асоцијациите кои се јавуваат во јавноста за приватните универзитети се дека тие често ја поставуваат заработката пред образованието. Поради тоа, овие институции добиваат најмногу критики за квалитетот на знаењата и компетенциите со кои се стекнуваат нивните студенти. Со цел надминување на овие сомнежи, потребно е да превземат активности за:

- Подложување на **екстерна евалуација** (од надворешна независна институција) со цел добивање и/или потврдување на кредибилитетот како образовна институција
- **Инвестирање во научно-истражувачка работа** (особено од меѓународен карактер) со цел зајакнување на академските позиции на универзитетот

- Инвестирање во професионално доусовршување на постоечкиот наставен кадар
- **Збогатување на наставниот кадар** (на пр. со кадри кои се одлеале во странство, практичари и сл.)
- Збогатување на понудата на **изборни предмети**
- Редовни активности за **привлекување на студенти со подобар средношколски успех** (на пр. преку стипендии), и докажување на компетенциите на постоечките студенти (преку учество на натпревари, дебати и сл.)
- **Стални вработувања на кадарот** со цел идентификување со институцијата и посветување на студентите
- Внимателно планирање на растот на институцијата, **со грижа за одржување на квалитетот**

Препораки за институциите за евалуација и акредитација

- Обезбедување на високообразовните институции со **воедначени системи за прибирање и обработка на податоците** (т.е. индикаторите кои се користат за евалуација на квалитетот) со цел поефикасно спроведување на евалуацијата
- Постапување на **стандарди на знаења и вештини за поединечни струки** со цел попрецизно дефинирање на компетенциите на дипломците
- Поголем акцент на 'излезните' индикатори за евалуација (стекнати компетенции на дипломираните студенти, успех на пазарот на труд и сл.)

Воспоставување на **регионална агенција за рангирање на високообразовните институции** (на ниво на Западен Балкан, Југоисточна Европа или сл.), со што би се поставиле јасни регионални стандарди за квалитет и би се поттикнал натпревар на пошироко регионално ниво.

Според Законот за високо образование, високообразовните установи можат да бидат јавни, приватно-јавни непрофитни установи и приватни (профитни или непрофитни) установи. Проектот за **основање** на јавна високообразовна институција го отпочнува Владата на РМ, додека проектот за основање на приватна институција го подготвува основачот (домашно и

странско правно и приватно лице). Предвидено е приватната образовна институција да достави финансиска гаранција за основање како и финансиски план за одржливо ниво на финансирање во текот на наредните четири години.

Одлуката за **бројот на студенти** на јавните високообразовни институции ја донесува Владата на Република Македонија на предлог на јавен универзитет и по претходно мислење на Советот за развој и финансирање на високото образование. Бројот на студенти на приватната високообразовна институција на предлог на наставно-научниот совет, односно наставничкиот совет, донесува органот на управување на приватна високообразовна установа. Сепак, бројот на студентите не може да биде поголем од бројот утврден според капацитетот со решение за акредитација на високообразовната установа.

Откога ќе се исполнат условите да се избрани и вработени најмалку половината од **вкупниот број наставници** одделно за секоја студиска програма и ако се исполнети и другите услови утврдени со решението за акредитација, Министерот за образование донесува решение за почеток со работа на високообразовната установа.

Акредитацијата на Универзитетите ја врши Одборот за Акредитација. Во рамките на своите права и обврски Одборот: утврдува дали со проектот за основање на високообразовна установа и поднесената документација се исполнети условите за вршење на високообразовна дејност (како на пр. утврдено студиско и научно-истражувачко подрачје, обезбедени соодветни простории и опрема за остварување на високообразовна дејност, обезбеден потребен број лица кои ги исполнуваат условите утврдени за избор во наставно-научни, научни, наставни и соработнички звања и сл.); дали високообразовната установа ги исполнува условите за организирање на студии за нови студиски програми и го утврдува капацитетот за студирање на високообразовната установа; дава акредитација на студиски програми; води евиденција на високообразовните установи за кои одлучил да бидат акредитирани и за другите акредитации и сл.

Контролен механизам на Одборот за акредитација е Агенцијата за евалуација, која започна да функционира во реформиран формат од 1 јануари 2009. Функцијата на Агенцијата е спроведување на континуирани длабински контроли на работата на високообразовните

институции врз основа на извештаите на комисиите за самоевалуација и надворешна евалуација во поглед на квалитетот на образовната дејност, на академскиот кадар и наставните програми.

Доколку извршената евалуација укажува на слаби резултати, можно е и одземање на акредитацијата на институцијата. Агенцијата ги користи прифатените постапки и стандарди и водичот (насоките) кои се применуваат од Европската асоцијација за евалуација во високото образование (European Association for Quality Assurance in Higher Education) и од други институции, организации и асоцијации кои ги воспоставуваат и применуваат европските стандарди и упатства за евалуација за вршење на надворешна евалуација.

Во поглед на **финансирањето**, јавните универзитети се првенствено финансирани од државата, иако им е дадена и можност за самофинансирање. Приватните пак функционираат преку самофинансирање (првенствено од школарините), иако е дадена законска можност за владино финансирање доколку се утврди дека 'има интерес за задоволување на јавни потреби во остварувањето на високообразовната дејност што ја вршат приватните високообразовни установи' (член 79). Исто така, на одреден број на студенти од приватните универзитети (одреден на државно ниво) им се дава можност да добијат стипендија или кредит од страна на МОН.

На крај, може да се заклучи дека иако приватните универзитети начелно имаат статус на независни институции, сепак постои одреден степен на 'државно' влијание врз нивното функционирање.

7.4 Приватни наспроти државни факултети- компаративни согледувања

Приватното образование има дијаметрално различен статус во различни држави. Додека во земјите со Англо-Американска традиција приватното образование се смета за престижно и поквалитетно од она на државните универзитети, во пост-социјалистичките источноевропски држави на него се уште се гледа со недоверба и сомневањата за квалитет се редовна појава.

Приватното високо образование во овие држави започнува да се развива во деведесетите години, а во последниве години доживува бум, особено во пост-социјалистичките држави. Горенаведеното може да се види во следните податоци (Табела 7.1, Табела 7.2).

Табела 7.1.

Студенти запишани во приватни високообразовни институции во Централна и Источна Европа (процент од вкупно запишаните)

	1999	2000	2001	2002	2003
Албанија	0,0	0,0	0,0	0,2	0,7
Белорусија	14,9	13,0	14,0	17,3	/
Бугарија	11,5	11,5	12,6	13,4	14,3
Хрватска	1,4	1,4	2,3	2,7	/
Чешка	0,3	1,0	1,5	3,2	/
Естонија	25,2	25,2	22,0	20,3	21,5
Унгарија	14,1	14,3	14,0	14,2	/
Латвија	12,7	12,7	18,8	22,9	/
Литванија	1,4		2,4	4,5	/
Македонија	0,0	2,3	0,0	3,5	/
Молдавија	13,1	22,6	25,0	20,0	/
Полска	28,4	29,9	29,4	29,4	29,4
Романија	29,6	28,9	25,2	23,3	23,2
Русија	7,0	10,0	14,5	12,1	13,3
Словачка		0,7	0,7	0,4	/

Извор:

'The Rising Role and Relevance of Private Higher Education in Europe' UNESCO-CEPES, 2007

Од земјите од централна и источна Европа, најмногу приватни високообразовни институции има во Ерменија, Полска, Чешка, Естонија, Романија и Руската федерација; додека најмалку во Албанија, Босна и Херцеговина и Словачка (Табела 7.2).

Табела 7.2.

Број на високообразовни институции во земјите на централна и источна Европа (академска година 2004-2005)

Држава	Број на високообразовни институции				
	Јавни	%	Приватни	%	Вкупно
Албанија	11	85.0	4	15.0	15
Ерменија	18	20.0	72	80.0	90
Белорусија	43	78.0	12	22.0	55
Босна и Херцеговина	103	91.9	9	8.1	112
Бугарија	37	69.8	16	30.2	53
Хрватска	82	83.7	16	16.3	98
Чешка	27	40.3	40	59.7	67
Естонија	13	36.0	23	64.0	36
Унгарија	31	45.0	38	55.0	69
Латвија	36	64.3	20	35.7	56
Литванија	31	64.6	17	35.4	48
Молдавија	18	51.4	17	48.6	35
Полска	126	29.5	301	70.5	427
Романија	55	47.0	62	53.0	117
Руска федерација	662	61.8	409	38.2	1,071
Словачка	23	85.2	4	14.8	27
Словенија	63	67.0	31	33.0	94
Украина	749	78.8	202	21.2	951

Извор:

http://www.cepes.ro/information_services/statistics.htm

Од прегледот кој следува може да се забележи дека постојат квалитативни разлики помеѓу европските држави во поглед на политиките со кои се регулира високото образование. Тие делумно произлегуваат и од перцепциите кои постојат во јавноста за квалитетот на приватните и јавните високообразовни институции, кои се движат од сериозни сомневања во квалитет на приватното образование, преку изедначување на приватното и јавно образование, до давање на предност на првото во одредени аспекти (практична работа, бизнис вештини, флексибилност кон потребите на пазарот).

Политичките промени во **Бугарија** од 1989 година имаат донесено поволни услови за основање на приватно високо образование, како одговор на растечката побарувачка за високо образование. Од овој период до денес перцепцијата за приватните универзитети се има значајно подобро. Од перцепција на приватниот сектор како инфериорен на јавниот, со слаба регулација, акредитација и низок квалитет, во бугарското општество иако доминираат државните им се дава шанси и на приватните институции.

За оваа состојба делумно придонесува и системот на акредитација, според кој институцијата може да биде оценета со четири различни нивоа на акредитација, според кои се утврдува должината на акредитацијата (на пр. многу добра или добра оцена - акредитација за шест години; задоволителна - три години). Ова ги поттикнува институциите на континуирано подобрување .

Во **Германија** иако приватните високообразовни институции покриваат најголем дел од трошоците преку сопствени средства, голем дел од нив (кои имаат статус на непрофитни организации) се истовремено финансиски подржани и од државата.

Степенот на “пазарно функционирање” на високообразовниот сектор е ограничен со нивната обврска до одредена мера да користат кадар и простор обезбедени од јавниот сектор, (на пр. државни службеници работат со договор на неполно работно време и на приватните универзитети).

Приватното високо образование во **Австрија** е доста нова појава (од 1999), поради што аналитичарите сеуште не извлекуваат генерални заклучоци во врска со неговиот квалитет. Најевидентната разлика е во поглед на односот кон студентите. Додека на јавните универзитети се смета дека студентите треба да бидат индивидуалци кои немаат потреба од насочување и надгледување од страна на професорите, приватните универзитети се повеќе насочени кон англо-американската култура на учење, која е посензитивна кон потребите на студентите и вклучува одговорност за нивниот напредок. Политиките за добивање акредитација за приватен универзитет вклучуваат строги критериуми за регрутација на кадарот, при што освен академски квалификации се бараат и истражувачки капацитети. Имајќи ги предвид овие критериуми, честа е појавата професори од јавните универзитети истовремено да предаваат и на приватните, ситуација која се очекува да се промени со законските измени донесени во 2002, според кои нововработениот кадар не може да има статус на државни службеници, туку треба исклучиво да е вработен врз основа на приватен договор.

Во **Италија**, бројот на приватни високообразовни институции се нема променето во текот на последниве неколку декади. Законот донесен во 2000 на приватните институции кои се придржуваат на стандардите на јавните им доделува ист статус, како и државно финансирање. Поради тоа, приватните универзитети во поглед на формата (содржините кои се предаваат и квалитетот на кадарот) се прилично изедначени со јавните.

Она по што се разликуваат се: подобро организирана настава, подобри технички услови, подобри можности за меѓународна соработка и сл.²³

²³ P. Trivellato, Italy, in *The Rising Role and Relevance of Private Higher Education in Europe*; P. J. Wells, J. Sadlak and L. Vlasceanu (Eds); UNESCO-CEPES, 2007, p. 213-256

Квалитетот на приватното високо образование во **Романија** е многу варијабилен, што резултира со висок степен на недоверба кон овие институции. Иако процесот на акредитација има доведено до затворање на голем дел приватни високообразовни институции, сеуште повеќето од половината од приватните институции кои функционираат не се акредитирани. Приватното високо образование сеуште се перцепира како ориентирано кон профит, помалку квалитетно и атрактивно само за студентите со пониски способности, поради што се повеќе го губи својот углед на пазарот на труд.

Во **Русија** најголемиот дел од приватните високообразовни институции се претприменички насочени и ориентирани кон пазарот. Сепак, неколку институции кои се поддржани од меѓународни фондации и странски универзитети имаат завземено улога на елитни академски центри (најмногу од областа на економијата), преку вработувањето на странски професори, спроведување на настава на англиски јазик и западен стил на настава. Оние институции кои се издвојуваат со иновативноста во наставата и одличните резултати на студентите е можно да добијат и финансиска поддршка од страна на државата.

Иако не постојат сериозни истражувања за прифатеноста на дипломците од приватните универзитети на пазарот на труд, тврдењата се дека 80-90% од нив се вработуваат, за што се потпомогнати од центрите за кариера.²⁴

²⁴ D. Supstin, The Russian Federation, in *The Rising Role and Relevance of Private Higher Education in Europe*; P. J. Wells, J. Sadlak and L. Vlasceanu (Eds); UNESCO-CEPES, 2007

7.5. Какви знаења и вештини можат да се стекнат на факултетите

Прашањето за компетенциите е доста комплексно и зависи од бројни фактори. Пред се: начинот на кој се поставени целите на наставата, методите кои се користат при изведување на наставата, методите на оценување на знаењата, соодносот на теоретска и практична настава, современоста на знаењата кои се стекнуваат и др. Овие индикатори беа истражувани преку анализа на наставни програми и спроведување на фокус групи и индивидуални интервјуа со наставен кадар и студенти од последната студиска година. Насоката кон стекнување на одредени компетенции треба да биде јасно поставена во наставните програми на секоја студиска програма. На тој начин тие служат како насока на наставниот кадар во поглед на начинот на изведување на наставата и оценувањето на студентите. Истовремено им служат на студентите да го прилагодат начинот на учење и да имаат увид во компетенциите кои од нив се бара да ги стекнат. Само мал дел од факултетите имаат поставено конкретни цели на наставните програми, додека специфичните компетенции кои се очекува да ги стекнат студентите се застапени уште кај помал дел од факултетите. Сепак, само поставувањето на цели, без план за тоа како би требало да се реализираат не е доволно да ја води наставата и стекнувањето на соодветните компетенции.

Во пракса е докажано дека на факултетите се уште фокусот е поставен на помнење и репродукција на предаденото или напишаното во учебниците, додека квалитетот на усвоеното знаење (флексибилност, динамичност, апликативност, трајност и сл.) , односно процесната компонента на наставата се уште се маргинализира. Видувањата на наставниот кадар во поглед на тоа кои компетенции студентите треба да ги стекнат за време на нивното студирање се проценувани од неколку аспекти. Некои од најчесто споменуваните вештини кои се очекува да ги стекнат студентите се: критичко мислење, практична имплементација на знаењата во реални услови, индивидуална и тимска работа, комуникациски вештини, неопходни познавања од научната дисциплина.

Но секако се издвојува мислењето дека широкото знаење од одредена научна област е приоритет кој понатаму придонесува студентите да го усвојат практичниот дел.

7.6 Усогласување на образовните политики и пазарот на труд

Компаративни искуства

Образовните институции и пазарот на труд во текот на транзицијата во различни држави претрпува и различни промени. Додека во Шпанија околу 40% од лицата кои го завршиле формалното школување се невработени, истото е случај со околу 10% во Луксембург, Холандија и Германија. Според Van Der Velden и Wolbers, покрај економската ситуација како значаен чинител се сметаат и образовниот и системот на вработување. Како особено значајни се сметаат разликите во образовниот систем кој може да е академски или стручно-насочен, т.е ориентиран кон стекнување на генерално знаење или стручно-специфични вештини. Иако потенцијалните работници во вториот случај се прилично атрактивни за работодавците поради нивните 'веднаш применливи' вештини, овие вештини вообичаено се релевантни за мал број на позиции во чие отсуство ризикот за потенцијална долготрајна невработеност е висок.

82% од дипломците во Германија се вработуваат најмногу 6 месеци по дипломирањето

Истражувањето на Van Der Velden и Wolbers покажува дека најсигурен начин за интеграција на пазарот на труд е таканаречениот “двоен систем“ каде образованието се одвива паралелно со пракса, бидејќи тој им овозможува на студентите да станат “инсајдери“ на пазарот на труд уште додека студираат. Во Германија, Данска и Швајцарија овој систем се составува и имплементира преку соработка на компаниите и соодветните факултети. Се смета дека ова носи придобивки за сите три страни: студентите ги зголемуваат можностите за вработување, високообразовните институции

го прошируваат обемот на програмите, компаниите се во контакт со потенцијални млади работници на кои можат да сметаат во иднина. Како резултат на тоа, наспроти овој систем е системот на образование кој се смета за 'генерален/ академски' и е карактеристичен на пример за Велика Британија. Тој исто така може да биде успешен, бидејќи академските вештини (на пр. репродукција, анализа, синтеза, генерализација) и мотивациски вештини кои се стекнуваат, можат да бидат значајно поврзани со последователните резултати на пазарот на труд.²⁶ Сепак, истражувањата обично покажуваат дека извршувањето на апстрактни задачи во формална средина (на пр. училишница) често резултира со неточни проценки за функционирањето на поединците во реални ситуации.

Дебатата околу кој од наведените системи е поефикасен се води непрекинато и голем број од државите се борат да го изнајдат вистинскиот баланс помеѓу практичните и академските вештини, со цел да го надминат или намалат несовпаѓањето помеѓу знаењата и вештините кои се бараат и нудат на пазарот на труд. Проблемот на неусогласеност станува се поизразен во последниве години кога трендот на промени се забрзува, работните места стануваат се повеќе технолошки напредни, сервисно-ориентирани, и вклучуваат поголемо учество на работникот. Образовните системи по правило се помалку флексибилни во споредба со пазарот на труд и побавно се прилагодуваат кон новите пазарни услови.

Наспроти тоа, компаниите често бараат готов кадар кој брзо би се вклопил во нивните барања иако не се секогаш отворени кон соработка со образовните институции.

Со цел надминување на овој јаз, се воспоставуваат различни национални политики за негово намалување. Па така, во Велика Британија се воспоставени Совети за вештини по сектори (Sector Skills Councils) кои вклучуваат работодавци, синдикати и професионални тела кои треба да ги одредат потребите на бизнисите. Агенцијата за развој на секторски вештини ја надгледува нивната работа и воспоставува врски со владата. На пример, откако анализата направена во 2006 укажала на недоволни вештини во секторот "сопственост и домување", биле спроведени активности за обука на вработените од овој сектор за сервисни услуги, развој на квалификациска процедура, обуки за ИКТ вештини

²⁶ Semeijn, J. & Velden, R., Van der, „Aspects of learning style and labour market entry an explorative study, 1999

и сл.²⁷ Истовремено, најголем дел од студентите во Британија се вклучуваат во “фриленс” работа за специфични проекти и краткотрајни позиции.²⁸

Во Австралија во 2002 се поставени стандарди за системот на стручно образование со кои се дефинира системот на акредитација и регистрација на понудувачите на обуки. Како резултат на тоа, најголем дел од програмите за учење и оценување во Австралија се засновани на национално прифатени пакети на обуки кои се поврзани со потребите за обуки на индустријата или поединечни компании. Пакетите на обуки даваат опис на вештините и знаењата потребни за ефективна изведба на работното место.²⁹

Вклучувањето на практикантската работа во текот на студирањето е традиција во сите западноевропски земји. Во Франција и 70% од студентите изведуваат ваков вид на работа во текот на последните 2 студиски години. Тие се најчесто студенти на бизнис, а поретко од хуманистички и општествени науки. Во Холандија, практиканството на мнозинството факултети е задолжително и тоа може да трае од 6 до 12 месеци. Во зависност од тежината, практичната работа на студентот може да му донесе максимум 20 кредити и е задолжително надгледувана од страна на наставниците.

Друга специфика на дел од Холандските универзитети е таканареченото проблемско-ориентирано-учење ('Problem Based Learning') каде наместо да се започне со теоретска подготовка пред практичната работа, се започнува со реалниот проблем, кој се разработува во помали групи постепено откривајќи ги теоретските основи за негово решавање.³⁰ На овој начин, студентите стекнуваат реално искуство во соочување со проблемите и учат да им приобаат на критички начин.

Приватните и новоформираните државни универзитети во Полска во текот на последните години ги реформираат наставните програми и вклучуваат се повеќе интердисциплинарни студии (на пр. хемија со маркетинг и односи со јавност), сметајќи дека познавањето на поголем број предмети им носи на дипломците поголеми можности за вработување.

²⁷ <http://www.ilo.org/public/english/employment/skills/download/ilcreport.pdf>

²⁸ H. Ehlert, H. Cordier, Germany in The Transition from Higher Education to the Labour Market: International Perspectives and Challenges, H. Ehlert, H. Cordier (Eds.), 2002

²⁹ H. Ehlert, H. Cordier, Germany in The Transition from Higher Education to the Labour Market: International Perspectives

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

VIII
ОБИДИ ЗА КВАНТИФИКАЦИИ

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

Со оглед на значењето на човековиот капитал во знаење од особен интерес е да се воспостави конзистентен систем на финансирање на образовните институции, како понудувач на квалитетни образовни услуги. Одтука како што е објаснето во учебникот на Проф.д-р Трајан Гоцевски, економиката на образованието, како примена научна дисциплина, настојува определени односи кои се присутни во сферата на акумулацијата на образовниот капитал да ги квантифицира, и со помош на определени математички модели, да ги објективизира.

Во литературата постојат многубројни примери за прикажување на односите во процесот на акумулирањето на знаењето т.е. на користењето на образованата понуда од страна на индивидуите, а ние ќе се задржиме само на некои од нив.

Најприфатен е **Бен-Поратовиот модел**, познат уште и како **оптимален модел** кој поаѓа од претпоставката дека индивидуата своето умеење го произведува благодарение на три фактори, и тоа: наставните услуги кои му се на располагање (настава, учебници, прирачници и сл.), неговиот сопствен човечки капитал, како и на времето посветено на студирањето или на другите форми на едукација в .Ако се направи поврзување на тие три фактори, би се добила следнава формула :

$$L(t) = B_0 \cdot S_m(t) \cdot a(t) \cdot L(t) \quad \text{Ќ } B_1; B_2$$

при што:

$L(t)$ го означува вкупното умеење на индивидуата;

$m(t)$ го означува времето на студирањето;

$a(t)$ го означува поседуваниот човечки капитал;

$L(t)$ наставните услуги што му се на располагање

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

Според изнесеното, овој модел ја внесува функцијата на добивката што е пропорционална со нивото на образованието и на функцијата на чинењето, врзана за наставните услуги, минимизирајќи ги притоа трошоците. Критичарите на овој модел сметаат дека тој има недостаток бидејќи не го третира и вреднувањето на капиталот стекнат во образовниот процес. Со еден збор, не се води сметка за должината на процесот на едукацијата која ја поскапува образовната инвестиција, а ефектите од очекуваната добивка и привилегиите остануваат исти. Така, на пример, ако еден студент го заврши факултетот за 4 години, а друг за 6 години, тогаш инвестицијата на вториот ќе биде поголема за 50%, а шансите за пазарот на трудот остануваат еднакви.

Врз база на овие анализи е понуден модел во кој е вметнато и оптималното време на завршување на студиите, а понатаму моделот се деталзира уште со три параметри, и тоа: целосно студирање, студирање и работење и целосно работење.

Следниот модел е таканаречен **воопштен модел или Бекеров модел** што поаѓа од претпоставката дека консуматорот на знаење е активен агенс кој на пазарот купува објективна благодат (знаење). За време на консумирањето на таа благодат, тој е подготвен да понуди определена цена т.е. да вложи капитал. Индивидуата која е спремна да консумира знаење има определено предзнаење, образовен капитал, стекнат од претходните фази на школувањето. Според овие односи, моделот би изгледал вака :

$$Z_i = C_f (C_i, t_i, a)$$

при што :

C_i ја означува објективната благодет што се добива;

t_i , времето потребно за консумирање на знаењето;

a , нивото на човечкиот капитал.

Следниот модел е пресметка според принципот на каматните стапки за воопштената добивка. Овој модел поаѓа од претпоставката дека секоја економска активност има своја вредност (чини пари), но таа дава и свој производ. Ова правило

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

важи и за индивидуите кои стекнуваат образовен капитал. Тоа може да се искаже на следниот начин:

⇒ **Стекнувањето** знаење во образовниот систем како инвестиција има трошоци и тоа: директни, индиректни и оптимални а како добивка се јавуваат примањата на студентот за задоволување на сопствените потреби.

⇒ **Стажот** што го извршува индивидуата по дипломирањето има трошоци, но и добивка кој асе искажува преку исплатување на инвестицијата за образованието, стекнување професионално искуство и умеење, запознавање на пазарот на трудот, а со тоа и можност за добро вработување.

⇒ **Времето** потрошено во барање на работно место има и трошоци кои се огледаат во инвестирањето за испитување на пазарот, загубената плата за тој период, психолошките стресови и слично, додека како добивка се јавува парична помош која се добива од државата, стекнувањето разни информации, воспоставувањето контакти и познаства, стекнувањето искуства и сл.

⇒ **Вработувањето** е исход од сите напори и со него се обезбедува материјалната добивка, општествен статус и определени привилегии што ги носи нивото на образование.

Врз база на изнесените трошоци за едукација во образовниот систем и добивката која се остварува врз база на стекнатиот образовен капитал, може да се пресмета каматната стапка на општата добивка.

$$T_{\text{Њ}} + T_{\text{Ј}} + T_{\text{Д}} + T_{\text{О}} + T_{\text{Ц}}$$

$$\frac{1}{(1+r)^t} \quad \frac{1}{(1+r)^t} \quad \frac{1}{(1+r)^t} \quad \frac{1}{(1+r)^t} \quad \frac{1}{(1+r)^t}$$

$$t=0 \quad t=0 \quad t=0 \quad t=0 \quad t=0$$

при што:

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

Н т ја покажува паричната добивка за време на образованието и стажирањето и разликата на личниот доход од службата

Ј т ја покажува непаричната добивка врзана за секој активност како што се: образовната екипираност, искуството, информациите, разликата во статусот и сл.

Дт ги покажува дирекните трошоци за студирањето

От ги покажува другите трошоци како што се загубената плата за време на студирањето, потрага по работа и сл.

Цт ги означува психолошките трошоци за време на студиите, стажирањето, потрагата по работа и сл.

Критичарите на овој модел забележале дека тој е посеопфатен за разлика од другите модели, но има проблеми при определувањето на вредностите на неговите одделни елементи па, така, тој повеќе станува теоретски одошто применет. Сепак, денес во земјите со развиена пазарна економија принципот на каматната стапка за вообичаената добивка од инвестирањето во образованието е општо прифатен и се применува со разни модификации во квантификациите³¹.

³¹ Гоцевски Трајан (2004), Економика на образованието; Македонска ризница, Куманово. стр. 265

IX Заклучок

Во услови на пазарна економија егзистираат повеќе видови пазари од кои еден е и пазарот на работна сила. Побарувачката на работна сила е главен фактор за определување на цената на трудот, секако дека има и други фактори кои влијаат, и им се наметнуваат на работодавците, без разлика на случувањата на пазарот. Взаемната соработка помеѓу образованието и бизнис секторот е прашање на кое му се посветува значајно внимание, како во политичкиот дијалог така и во стручната јавност. Токму поради тој недостаток на соработка и дијалог на главните засегнати страни честопати се случува можностите и иницијативите кои ќе поттикнат инвестирање во образованието да бидат ограничени. Брзиот развој на технологијата во последниве години допринесе да се појават работни места кои до пред десетина години не постоеја, а моментално се најбарани. Значи денешниот образовниот систем треба да подготвува кадри за професии кои би требало да се развијат утре. Клучната улога на образованието во овој момент треба да биде способноста за предвидување на промените и успешно прилагодување кон нив. Разбирливо е дека образовниот систем не е во состојба да се менува со иста брзина како индустријата. Она што може да го направи е да ги обучи учениците/ студентите со вештини кои би им овозможиле брзо и лесно прилагодување кон новите услови на пазарот. Многу поважни од стручните знаења стануваат вештини како: критичко мислење (способност да се научи како да се учи - т.е. спремност за континуирано учење), креативност и храброст. Овие и слични вештини се сметаат како најзначајни во денешната “економија заснована на знаење“, каде да се биде успешен значи да се биде конкурентен. Тоа подразбира инвестирање во луѓето - нивното образование и квалификации, кои се позначајни за новите инвестиции отколку конкурентноста на цените.

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

Веќе подолго време високото образование во Р.Македонија е зафатено со реформи. Со внесувањето на реформите образованието се соочува со одредени потешкотии кои се одразуваат на неговиот квалитет. Во период на отворање на заеднички европски високообразовен простор, кога од високообразовните институции се очекува да се зајакнуваат со цел да станат поконкурентни на глобалниот пазар на високо образование, тие се соочуваат со критики за несоодветно спроведена трансформација на системот и програмите. Поради пропустите во наставните методи и програми се доведува во прашање подготвеноста на студентите за брз премин кон пазарот на труд. Истовремено, отворањето на се поголем број високообразовни институции и се поедноставниот пристап до високо образование се смета дека влијае на генерално намалување на неговиот квалитет. И покрај овие предупредувања, изостануваат сеопфатни анализи на високообразовниот систем кои би ги опфатиле сите засегнати институции и би ја провериле заснованоста на наведените критики. Во услови на транзиција во образованието и висока невработеност, многу млади лица со завршен факултет се уште го бараат своето работно место на пазарот на труд. Стапка на невработеност во нашата држава се уште е на многу високо ниво. Токму поради тоа оваа невработеност е главната причина за осипувањето на млади кадри од нашата држава. И покрај фактот дека во последно време се прават обиди за подобрување на состојбата и за зајакнување на врската помеѓу образовниот систем и пазарната економија во практика ја нема посакуваната состојба.

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

Проширување на државната квота и обезбедување можности за бесплатно студирање на дел од техничките факултети претставуваат обид за справување со проблемот на дефицитарни кадри. Сепак, доколку тие не се проследени со зголемување на наставниот кадар и просторно-техничките услови, постои голем ризик дека ќе водат кон зголемен број на кадри, но со помалку квалитетно образование. За да не се случи ова, неопходен е посеопфатен пристап кон проблемот при што обемот на студенти мора да соодветствува на обемот на кадри. Со обезбедувањето на посовремени услови би се зголемил интересот за овие струки, а со зголемениот број на кадар и поголемата менторска поддршка би се влијаело кон намалување на осипувањата и времето на студирање.

Покрај тоа, неопходно е популаризирање на техничките науки и професии, кое би започнало уште од основното и средното училиште. Во моментов психолошко-педагошките служби во училиштата не посветуваат доволно внимание на професионалната ориентација на учениците и нивно насочување кон поединечни струки/професии.

И покрај фактот дека во последно време се прават обиди за подобрување на состојбата и за зајакнување на врската помеѓу образовниот систем и пазарната економија во практика ја нема посакуваната состојба.

Листа на кратенки

- УКИМ** - Универзитет Св. Кирил и Методиј - Скопје
- УКЛО**- Универзитет Климент Охридски - Битола
- УЈИЕ**- Универзитет на Југоисточна Европа – Тетово
- ДУТ** – Државен универзитет Тетово
- УГД**- Универзитет Гоце Делчев - Штип
- МОН**- Министерство за образование и наука
- АВРМ**- Агенција за вработување на Република Македонија
- ЕУА**- European University Association
- БРО**- Биро за развој на образованието
- ЧР**- Човечки ресурси
- ЕСРА**- Европска филмска академија Париз-Скопје-Њу Јорк
- ЕУА**- European University Association
- UCAS**- Универзитет Американ Колеџ
- NYUS**- Њу Јорк Универзитет Скопје
- ИИЕ** - Институтот за меѓународно образование
- БДП** - Бруто домашен приход
- МАСИТ**- Меѓународна асоцијација за меѓународни технологии
- ИТ** - Информациони технологии
- UNESCO** - Организација за образование, наука и култура на Обединетите Нации
- CEPES** - Европски центар за високо образование

X Користена литература

- Ангелоска, Г.Наташа (2008) - Статистичка анализа на податоци; Филозофски факултет - Скопје;
- Ангелоска, Г.Наташа (1998) - Квалитативни истражувања во воспитанието и образованието; Киро Дандаро - Битола
- Ангеловски, К. (1991), Некои противречности во современите развој - Тенденции и движења во образованието и иновациите, Скопје: *Просветно дело*, бр. 5
- Атанасовски, Ж. (2004), *Јавни финансии*, Скопје: Економски факултет
- Бањанин, М. (1991), *Пословна стратегија, менаџмент у маркетинг школе*, Београд
- Бешка, П. Виолета (1996), Како се пишува извештај за спроведено емпириско истражување, Скопје: *Машинска*
- Блажевска, О. (1995), *Меуаџменентот и образованието на стручните кадри*, Скопје: Економски факултет
- Brent, D., West-Burnham, J. (2003), *Handbook of educational leadership and management*, Great Britain: Biddies Ltd.
- Bush, X, West-Bumham, J. (2006), *The principles of educational management*, Eastbourne: Antony Rowe Ltd
- Bush Toni, (2004), *Educational leadership and Management*, Sage publications, Landa;
- *Bush Toni, Bell Les (2002), The Principles and Practice of Educational management; Sage publications*
- Бојациоски, Д., Блажеска, О. (2003), *Економика на претпријатие*, Скопје: Економски факултет
- Велковски, З. (2005), *Lacrimae mundi*, Филозофски факултет - Скопје;
- Георгиева, В., Николаева, С. (2001), *Образователен менаџмент*, Софин: Аскони-издат.
- Георгиевски, П. (1995), *Социологија на образованието*, Скопје: Филозофски факултет
- Geraint, J. (1993), *The economies of education*, London
- Гоцевски Трајан (2010), *Образовен менаџмент*, Куманово- Македонска ризница
- Гоцевски Трајан (2008), *Економика на образованието*, Куманово-Македонска ризница
- Гоцевски Трајан. (1994), *Пазарната економија и економското образование на педагошките кадри*, Скопје, Годишен зборник на Филозофски факултет

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

- Гоцевски Трајан (1994), *Новите тенденции на изазорот на трудот и идните занимања*, Струга, Зборник на трудови
- Гоцевски, Т. (2002), *Политички и економски систем*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
- Гочев, К. (2004), *Примена на маркетинг-концепцијата во училиштата*, Скопје
- Доналд, Ф. Кетл, (2008) *Магор*, Глобална револуција на јавниот менаџмент, Скопје
- Dalle, F-v Bounine, J. (1993), *L Education en entreprise-Contre le chômage des jeunes*, Paris: Editions odile Jacob
- Dean, L (1995), *Managing the Primary school*, New York: Routledge;
- Drucker, RE, (1977), *Management*, London: Pan Book Ltd.
- *Економика и образование*, (1985), Зборник на трудови США, Москва
- Закон за основното образование, Сл. весник на РМ, бр. 63/04
- Закон за средно образование, Сл. весник на РМ, бр. 52/02
- Закон за средно образование, Сл. весник на РМ, бр. 67/04
- Закон за заштита на децата, Сл. весник на РМ, бр. 98/00
- Закон за измени и дополнувања на законот за заштита на децата, Сл. весник на РМ, бр. 65/0
- Закон за високо образование, Сл. весник на РМ;
- Јанкоски, Д. (2002), *Организација на образованието*, Битола: Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Педагошки факултет
- Јанкуловска, С. (1997), *Активното наспроти традиционалното учење*, Скопје: Образование за развој, бр. 1/97
- Јакоски, Б. и Циунова-Шулевска, А. (2004), *Маркетинг менаџмент*- Економски факултет, Скопје
- Јосимовски, G (2006), *Информациски технологии*, Скопје: Економски факултет
- Камберски, К. (1994), *Од буквар до универзитет*, Скопје: Просветно дело
- Камчевски, М. (1995), *Евалуација на научните истражувања во Р.Македонија*, Скопје: Економски факултет
- Кралев Тодор (2007), *Основи на менаџментот*, ЦИМ, Скопје;
- Kudol, Lesley, Crawford Megan, Richer Colin (2007)
- Мирчев, Д. (1992), *Општите промени, профитот и образованието*, Скопје: Просветно дело, бр. 5.
- *Менаџмент на Универзитетот*, (2003), Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

- *Murgatroyd, S., Morgan, C. (1994), Total quality management and the school, Buckingham: Open University Press*
- Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015;
- Несторовски, М. (2003), *Инвестиционен менаџмент*, Скопје: Економски факултет
- Несторовски, М. (2005), *Економија на инвестициите*, Скопје: Економски факултет
- Петковски, К.(1998), *Менаџмент во училиште*, Скопје: Просветен работник
- Петковски, К.Алексова, М. (2004), *Водење на динамично училиште*, М -графика, Скопје;
- *Profesional development for educational management*, University at Philadelphia
- Петковски, Константин, Пеливанова, Горица (2009), *Предизвиците на современото лидерство во образованието*, Херакли Комерц, Битола
- Петров, Н. (1994), *Проекција на развојот на образованието*, Скопје: Просветно дело
- *Themes Major*, (2006), Educational management, London
- The extent and impact of higher education governance report across Europe; Education and culture DG
- Фити, Т. (2001), *Современите макроекономски концепции и економските политики*, Скопје: Економски факултет
- Фити, Т. (2010), *Економија*, Скопје: Економски факултет
- Фити, Т. Хаци-Василева-Марковска, В. (2007), *Претприемништво*, Скопје: Економски факултет;
- Fountain, S. (1995), *Education for development-A Teacher's Resource for Global Learning*, London: UNICEF
- Фрејзер, М., Томас, Х. (1996), *Предавање за менаџментот на високото образование*
- *Cushwaui, B. (1994), Human Resource Management*

- www.stat.gov.mk
- www.avrm.gov.mk
- www.crpm.org.mk
- [en.wikipedia.org/wiki Higher_education](http://en.wikipedia.org/wiki/Higher_education)
- www.topuniversities.com
- www.usnews.com/...universities.../top-400-universities-in-the-world
- www.worlduniversity.org

ПОНУДА И ПОБАРУВАЧКА ВО ВИСОКООБРАЗОВНАТА СФЕРА

- www.regionres.eu
- www.ec.europa.eu/education
- <http://universityreport.net>